

**UTICAJ EU INTEGRACIJA NA
POŠTIVANJE I ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA LGBT OSOBA
U SLOVENIJI, HRVATSKOJ
I CRNOJ GORI**

Uticaj EU integracija
na poštivanje i zaštitu ljudskih prava LGBT osoba
u Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori

Sarajevo, 2015.

Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra
Ediciju uređuje: Emina Bošnjak
Broj izdanja: 38

Naslov: Uticaj EU integracija na poštivanje i
zaštitu ljudskih prava LGBT osoba u
Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori
Autorica_i: Nina Perger, Ivan Novosel,
Danijel Kalezić
Priredila: Vladana Vasić
Prevod: Mia Slavik
Lektura_korektura: Maja Sijerčić
Prelom i dizajn: Lejla Huremović
Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba
Za izdavača: Saša Gavrić

© Sarajevski otvoreni centar

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba

Ova publikacija izrađena je u okviru projekta koji finansira Evropska unija, uz podršku Fondacije Astraera. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

PROJEKAT FINANSIRA
EUROPSKA UNIJA

UZ FINANSIJSKU PODRŠKU
FONDACIJE ASTRAEA

PROJEKAT IMPLEMENTIRA

 SARAJEVSKI
OTVORENI
CENTAR

U PARTNERSTVU S

 MEDIACENTAR
SARAJEVO

ISBN 978-9958-536-30-4

**UTICAJ EU INTEGRACIJA NA POŠTIVANJE I ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA LGBT OSOBA
U SLOVENIJI, HRVATSKOJ I CRNOJ GORI**

Sarajevo, 2015.

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

O61.1EU:[342.726:613.885(497.5/.6+497.16)

PERGER, Nina
Uticaj EU integracija na poštivanje i zaštitu
ljudskih prava LGBT osoba u Sloveniji, Hrvatskoj i
Crnoj Gori / [autori/ce Nina Perger, Ivan Novosel,
Danijel Kalezić]; [prijevod Mia Slavik]. -
Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar, 2015. - 62,
66 str. ; 21 cm. - (Edicija Ljudska prava /
Sarajevski otvoreni centar ; knj. 38)

Nasl. str. prištampanog prijevoda: The effect of
EU integration process on human rights of LGBT
people in Slovenia, Croatia and Montenegro. - O
autoricama/autorima: str. 60-61. - Bibliografske i
druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-536-30-4
1. Novosel, Ivan 2. Kalezić, Danijel

COBISS.BH-ID 22048774

SADRŽAJ

7	UVOD
9	UTICAJ EU INTEGRACIJA NA STANJE LJUDSKIH PRAVA LGBTIQ OSOBA U CRNOJ GORI
29	LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA U HRVATSKOJ NA PUTU U EUROPSKU UNIJU
42	UTICAJ EU INTEGRACIJA NA LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA U REPUBLICI SLOVENIJI
60	DODATAK
60	Autori_ice
62	O Sarajevskom otvorenom centru

UVOD

Na konferenciji *Uticaj EU integracija na poštivanje i zaštitu ljudskih prava LGBT osoba*, održanoj u Banja Luci u decembru 2014. godine, LGBT aktivisti i aktivistkinje iz Hrvatske, BiH, Srbije i Crne Gore raspravljali su o unapređenju ljudskih prava LGBT osoba u kontekstu procesa EU integracija koji ima značajan uticaj na sve zemlje u regionu. Iako je svaka od ovih država u različitim fazama EU integracija, činjenica je da je Europska unija politički subjekt sa najvećim mogućnostima motiviranja zakonodavnih promjena u ovim zemljama.

Uticaj Europske unije međutim ograničen je na kvantitativne a ne na kvalitativne promjene, te Europska unija i njeni mehanizmi nisu toliko efikasni kada govorimo o dugotrajnim, sadržajnim promjenama. Europska unija može inicirati zakonodavne reforme, ali je njen uticaj na nedostatak političke volje za implementaciju i društveno nepovjerenje u zakone i norme koje oni propisuju veoma mali. Dakle, Europska unija može svojim dokumentima odrediti koje je to *društveno prihvatljivo ponašanje*, ali nije u mogućnosti dubinski raditi na promjeni društvenih obrazaca i svijesti. Takve promjene moraju doći iz samog društva, i ne mogu se očekivati od EU. Moć Europske unije opada nakon što država prođe proces integracije i postane članica, te je veoma bitno da organizacije civilnog društva uhvate taj momentum EU integracija kao pokretač promjena i da ga iskoriste na najbolji mogući način. Nakon sticanja članstva veliki dio odgovornost prelazi na nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava što znači da je potrebno konstantno raditi na jačanju institucija ombudsmena svih zemalja u regiji.

Organizacije civilnog društva svakako trebaju koristiti proces EU integracija dok su to u mogućnosti, te produbiti saradnju s institucijama Europske unije. Pored toga neophodno je simultano raditi i na drugim pristupima zagovaranja i unapređivanja ljudskih prava npr. kroz edukaciju, rad sa

zajednicom i osnaživanje LGBT osoba, kulturni i politički angažman, policy preporuke, itd. Veoma važno je i ostvarivati suradnju, umrežavati se, razmjenjivati iskustva, te zajednički djelovati, kako s drugim organizacijama unutar jedne države, tako i regionalno. Iako zahtjeva dodatan rad i koordinaciju, ovakav vid rada je dugoročno mnogo učinkovitiji i omogućava ostvarivanje boljih rezultata.

Organizacije civilnog društva u BiH na svom putu ka Europskoj uniji u mogućnosti su da uče iz iskustva država iz regije, posebno Slovenije i Hrvatske koje su već stekle status članica, te Crne Gore koja za sada, na zakonodavnom planu, prednjači u pitanjima zaštite i unapređenja ljudskih prava LGBT osoba u skladu sa standardima Europske unije.

UTICAJ EU INTEGRACIJA NA STANJE LJUDSKIH PRAVA LGBTIQ OSOBA U CRNOJ GORI

Tekst koji je pred vama bavi se uticajem EU integracija na poštovanje ljudskih prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori. Kako su same EU integracije na početku otvorile vrata saradnje između institucija sistema i aktivista/kinja za ljudska prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori, a tokom prethodnih pet godina realizovan je značajno veliki broj aktivnosti na ovom polju, zbog ograničenosti brojem strana ovog teksta isti ne sadrži detaljne informacije o svim događajima.

Za izradu teksta su korišteni novinski članci, informacije dostupne putem interneta, zvanična dokumenta nevladinih organizacija i državnih Institucija koja su bila dostupni autoru, kao i zvanični podaci obavljenih istraživanja.

Proces postizanja jednakosti lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans* osoba ne može biti uspješan bez saradnje sa institucijama sistema, izmjene postojeće i uspostavljanjem nove zakonske regulative i njene implementacije, te kontinuirane edukacije i podizanja kapaciteta institucija za rad na ovom polju. U tranzicionim društvima u kojima nema razvijenog LGBTIQ pokreta proces ne može biti uspješan ni bez široke podrške od strane organizacija koje se bave generalno ljudskim pravima i organizacija koje su specijalizovane za određena ljudska prava (prava žena, prava osoba sa invaliditetom i organizacija koje se bave ljudskim

pravima ostalih grupa u društvu koje su u neravnopravnom položaju u odnosu na većinu). A u društvima u kojima je situacija onakva kakva je bila u Crnoj Gori na početku procesa, nakon toga i vidljivi/e LGBTIQ aktivisti/kinje koji/e biti dovoljno ohrabreni/e da se javno zalažu za svoja prava. Crna Gora je primjer da je značajne rezultate moguće postići čak i ako na početku procesa u zemlji ne postoji organizovan LGBTIQ pokret, LGBTIQ organizacije koje kontinuirano rade ili vidljivi aktivisti/kinje.

Od krucijalnog značaja za uspjeh procesa potrebna je politička volja države koja će osigurati posvećenost saradnji sa organizacijama civilnog društva.

Kako na Balkanu države uvijek rade i zalažu se samo onoliko koliko moraju, organizacijama civilnog društva u zemljama u tranziciji segment međunarodne podrške, prije svega EU institucija, je od velikog značaja kada su ljudska prava LGBTIQ osoba u pitanju i predstavlja najznačajnije saveznike u borbi za ljudska prava. Zatvorena vrata države koja aktivisti/kinje i nevladine organizacije sami ne mogu otvoriti, na početku procesa, uspješno otvara plava zastava sa zlatnim zvijezdama. Ispunjavanje uvođenja i implementacije antidiskriminatornih mjera, te obaveza poštovanja ljudskih prava i postizanja jednakosti svih društvenih grupa kojima su ista uskraćena, a koja su dio obaveza države na putu EU integracija koje ona mora da ispuni, daju veliki prostor za akciju i mogu biti jedan od glavnih argumenata za dobijanje političke volje države da se aktivno posveti jednakosti LGBTIQ osoba.

Kombinacija kreiranja široke koalicije aktivista/kinja, nevladinih organizacija, međunarodnih subjekata, medija i institucija koje u svojoj nadležnosti imaju ljudska prava i borbu protiv diskriminacije pokazali su se kao uspješan recept za kvalitetno otvaranje javne diskusije o potrebi zaštite prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori, te kroz višegodišnji rad dovele do podizanja diskusije na politički nivo i uspostavljanja zvanične državne antidiskriminacione politike borbe protiv homofobije i transfobije.

Put od potpunog ignorisanja, ćutanja, nepostojanja zakonskih rješenja i LGBTIQ organizacija do zvanične Vladine politike borbe protiv homofobije i transfobije, djelovanja više LGBTIQ organizacija i vidljivih LGBTIQ aktivista/kinja i Montenegro Prajda koji je protekao bez incidenta nije bio ni kratak ni lak. Ali se, stopu u stopu, odvijao i razvijao u skladu sa ostvarivanjem napretka Crne Gore na putu EU integracija.

Od dekriminalizacije do EU integracija, zakona o zabrani diskriminacije i vidljivog LGBTIQ pokreta

Zakonske promjene na federalnom nivou SFRJ sedamdesetih godina prošlog vijeka (reforma zakonodavstva, decentralizacija odnosno prenos vlasti sa federalnog vrha na republičke i pokrajinske, prve rasprave o dekriminalizaciji *protivprirodnog bluda*) uslovile su dekriminalizaciju **muškog homoseksualnog odnosa** u Crnoj Gori koja je u toj praksi krajem sedamdesetih, tačnije 1977. godine, slijedila Hrvatsku, Sloveniju i Vojvodinu. Kao u slučaju mnogih država ne samo bivše Jugoslavije, *ženski homoseksualni odnos* nije bio predmet profesionalnog zanimanja zakonodavaca, te otuda nije ni našao svoje mjesto u zakonskim i/ili podzakonskim aktima Crne Gore. Na osnovu prethodno rečenog, da se zaključiti da je prvi značajan korak naprijed u borbi za prava LGBT osoba napravila država, iako vjerovatno bez konkretne namjere da se učini bilo šta u vezi sa jednakošću LGBTIQ osoba. Nastupilo je skoro trideset godina ćutnje, u kom je većinsko građanstvo funkcionisalo po principu *neznanje je blagoslov*, a Crna Gora okarakterisana kao *crna tačka na gej mapi*.

Dvadeset i šest godina kasnije, 1. maja 2003. godine, kada Crna Gora polako ulazi u konkretniji ali još uvijek uglavnom deklarativni process priprema za EU integracije, napokon se događa još jedna promjena u vidu stupanja na snagu Zakona o medijima koji u članu 23 kaže: *Zabranjeno je objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog*

*pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili **seksualnoj opredijeljenosti**.*

Iste godine registrovana je nevladina organizacija pod nazivom Slobodna duga prva u Crnoj Gori osnovana sa ciljem *promocije i odbrane prava seksualnih manjina*. Pažnja medija je zadobijena, međutim naslovi i sam ton objavljivanih tekstova odražavali su visok nivo društvene netrpeljivosti prema seksualnim manjinama. Pored sadržaja koji je predstavljao homoseksualnost isključivo u sprezi sa pedofilijom i seksualnim zlostavljanjem, *Da jebe oca nismo pederi¹, U Podgorici 250 homića²* samo su neki od naslova novinskih članaka u kojima se pored upotrebe nekorektnih termina, uglavnom spekulisalo o broju muškaraca koji su gej, ali i datumu održavanja Povorke ponosa (tada nazvane *gej parade*) u glavnom gradu Crne Gore. U predstavljanju *Slobodne duge* ka opštoj zajednici dominirali su podaci da organizacija okuplja 60 članova, da *nije tajna organizacija, bez obzira na to što moraju da kriju adresu i telefone*, ali i da je osnovana sa ciljem da *edukuje seksualne manjine i ohrabri one koji bi da izađu u javnost i izjasne se da su skloni **muško-muškim** odnosima*. U kasnijim pisanjima *Slobodna duga* okarakterisana je kao organizacija *osnovana kako bi zaštitila homo, trans ili biseksualna lica koja žive u Crnoj Gori, posebno zato što su ti ljudi nerijetko na udaru okruženja*.

U novembru 2004. godine Slobodna duga biva domaćin *najpoznatijem geju u SCG* i uredniku časopisa *Dečko* Atilu Kovaču. Njegovo gostovanje na prvom kanalu RTCG rezultiralo je okupljanjem navijača podgoričkog kluba Budućnost ispred zgrade javnog servisa i kamenovanjem neposredno nakon emisije. NVO *Akcija za ljudska prava* iz Podgorice se početkom decembra 2004. godine pismenim putem obratila Državnom tužilaštvu radi dobijanja podataka o krivičnom gonjenju izvršilaca napada, međutim do kraja godine odgovor nije dostavljen. Takođe, Atilu Kovača nadležni državni organi nisu obavijestili o vođenju bilo

1 <http://arhiva.kurir-info.rs/Arhiva/2005/mart/02/SCG-01-02032005.shtml>

2 <http://arhiva.kurir-info.rs/Arhiva/2004/septembar/07/V-20-07092004.shtml>

kakvog postupka protiv njegovih napadača i pored činjenice da je policija uhapsila tri osobe.

Zahvaljujući finansijskoj podršci Švedskog helsinškog komiteta i programu za izgradnje kapaciteta organizacija koje štite prava manjinskih grupa, tada Omladinskog kulturnog centra Juventas, u julu 2005. godine Slobodna duga se prihvatila realizacije projekta pod nazivom *Solidarni NVO sektor u promovisanju ljudskih prava*.

Koncept programa koji je predložila Slobodna duga imao je potencijal kvalitetne baze za sve buduće aktivnosti u oblasti ljudskih prava LGBT osoba, a sama organizacija imala je pozitivan imidž u zajednici, te počela okupljati veliki broj ljudi zainteresovanih za aktivizam i promjenu. Entuzijazam, međutim, nije dugo potrajao. Zahvaljujući niskim pobudama rukovodstva organizacije, Slobodna duga u septembru 2005. godine biva ugašena, a ova epizoda crnogorskog LGBT aktivizma, pored razočaravajućeg karaktera, pojačala je i onako kritičan nivo nepovjerenja i straha.

Evropska komisija u svom izvještaju za 2005. godinu konkretno pominje seksualnu orijentaciju i zaključuje: *Na osnovu izvještaja organizacija koje se bave ljudskim pravima, diskriminacija na bazi seksuane orijentacije predstavlja problem. Uopšteno govoreći, doima se da je nivo zaštite protiv diskriminacije u Srbiji i Crnoj Gori i dalje daleko od EU standarda koji zahtijevaju primjenu principa jednakog postupanja spram osoba bez obzira na rasu ili etničko porijeklo, kao i uspostavljanje opšteg okvira za jednako postupanje u oblasti zapošljavanja i zanimanja, bez obzira na vjeru ili vjerovanje, invaliditet, godine ili seksualnu orijentaciju.* Ovo otvara prostor nevladinim organizacijama da ovo pitanje konkretnije otvore pred državom, međutim veliki uspjeh nije bio moguć zbog nedovoljne posvećenosti države samim EU integracijama u tom trenutku.

Bez obzira na događanja koja nisu išla u prilog crnogorskoj LGBT zajednici ono što je jednom počelo, nije se dalo

zaustaviti, pa tako 2006., 2007. i 2008. godina ipak svjedoče određenim promjenama. 2006. godine se u okviru Juventasa nastavlja izgradnja kapaciteta samo određenog broja GB aktivista započeta sa Slobodnom dugom, a koja će krajem iste godine rezultirati njihovim radom na polju seksualnog zdravlja i prava muškaraca koji imaju seksualne odnose sa muškarcima kroz program koji i dalje traje i daje značajan doprinos crnogorskoj borbi za LGBT prava, a iz kojeg je kasnije izrasla i organizacija Kvir Montenegro koja organizuje Povorku ponosa LGBTIQ osoba *Montenegro Prajd*.

Izveštaj Evropske komisije o napredovanju Crne Gore u 2007, u dijelu koji se tiče demokratije i vladavine prava, navedeno je da Crnoj Gori predstoji ozbiljna reforma pravosuđa, usvajanje novih zakona, posebno kada je u pitanju zabrana diskriminacije, kao i da poštovanje i zaštita ljudskih i manjinskih prava u praksi nije zadovoljavajuća.

Tokom 2008. godine više nevladinih organizacija, od kojih izdvajamo Akciju za ljudska prava, Inicijativu mladih za ljudska prava, Centar za građansko obrazovanje, Centar za žensko i mirovno obrazovanje Anima, kao i Juventas u svojim programima tj. aktivnostima u određenoj mjeri počinju da tretiraju i problematiku prava LGBTIQ osoba, te se stvaraju uslovi za kreiranje šire koalicije nevladinih organizacija koje će se zalagati za prava LGBTIQ osoba u budućnosti.

Iste godine Evropska komisija daje svoje mišljenje o postojećem stanju, te počinje diskusija o usvajanju Zakona o zabrani diskriminacije: *U oblasti antidiskriminacionih mjera, usvajanje drafta Zakona o zabrani diskriminacije je na čekanju. Lezbejke, gej, biseksualne i transrodne (LGBT) osobe su marginalizovane i diskriminisane u crnogorskom društvu, što je posljedica homofobičnih stavova i nedostatka pravne i praktične zaštite vlasti. Sve većim naporima vezanim za zakonodavni okvir, potrebno je dodati antidiskriminacione mjere koje obuhvataju seksualnu orijentaciju i rodni identitet.*

2009. godina označila je početak velike javne diskusije o

ljudskim pravima LGBT osoba u Crnoj Gori, ali i konkretniju posvećenost Crne Gore EU integracijama. Ove godine država počinje više pažnje obraćati na sadržaj izvještaja o napretku koji se tiču seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Iste godine počinje uspostavljanje bližeg kontakta i saradnje između nevladinih organizacija i međunarodnih i EU institucija na zaštiti prava LGBTIQ osoba.

U martu mjesecu ove godine, NVO Juventas je otvorila prvi online portal za crnogorsku LGBT Zajednicu - www.montenegro-gay.me. Otvaranjem ovog portala LGBT osobe u Crnoj Gori su po prvi put dobile i mjesto virtuelnog okupljanja, izvora informacija, ali i razmjene mišljenja o različitim temama - putem foruma. Diskusije na forumu kasnije su dovele i do organizovanja okupljanja članova/ica foruma što je svojevrsni početak izgradnje LGBT zajednice u Crnoj Gori. Neki od članova/ica ovog foruma će tokom sledeće godine formirati i aktivističku grupu *Queer Brigada*, te kasnije organizaciju *Kvir Montenegro*.

17. maj 2009. godine ostaje upamćen po obilježavanju Međunarodnog dana borbe protiv homofobije u Crnoj Gori. Tog dana su Juventasovi/e aktivisti/kinje u centru Podgorice anketirali građane/ke u vezi sa njihovim stavovima u odnosu na homoseksualnost i dijelili informativne materijale prve kampanje za umanjene homofobije u Crnoj Gori *Toliko različiti a ipak jednaki*. Ovo je bio prvi javni događaj u vezi sa ljudskim pravima LGBT osoba u Crnoj Gori i protekao je bez incidenata.

Ova godina biće upamćena i po (istorijskom) prvom javnom autovanju jedne LGBT osobe iz Crne Gore. Što događaj čini još značajnijim jeste činjenica da prva LGBT osoba koja je javno, imenom i prezimenom uz objavu fotografije, progovorila o svojim problemima i životu jeste - trans muškarac. U avgustu 2009. godine novinarka Nezavisnog dnevnika *Vijesti* **Tanja Pavićević** objavljuje nekoliko tekstova ispovijesti Crnogorca **Marka Bojanića** koji živi u inostranstvu, a u kojima on detaljno opisuje golgotu kroz koju je prolazio u Crnoj Gori i nasilje sa

kojim je bio svakodnevno suočen prije nego što je odlučio da napusti Crnu Goru.³

Od 23. do 26. oktobra 2009. godine u Podgorici je održana međunarodna akademska konferencija *Pravda na Balkanu: Jednakost za seksualne manjine* u organizaciji Njemačke Službe za Akademsku Razmjenu (DAAD) Alumni Klub Crna Gora, uz podršku više Univerziteta iz Evrope i SAD-a i lokalnu organizacionu i logističku podršku NVO Juventas. Tadašnji homofobični ministar za zaštitu ljudskih i manjinskih prava Ferhat Dinoša je bio najavljen kao jedan od panelista, ali je njegovo prisustvo izostalo. U ime ministarstva, koje je finansijski podržalo organizovanje Konferencije učestvovali su zamjenik ministra Sabahudin Delić (na otvaranju) i koordinatorka odjeljenja za rodnu ravnopravnost Irena Bošković (završne napomene). Pored sesije otvaranja i završnih napomena, tokom puna dva radna dana niko iz Ministarstva za zaštitu ljudskih i manjinskih prava nije prisustvovao Konferenciji.

Ubrzo nakon što svojim prisustvom nije dao doprinos konferenciji o pravima LGBT osoba, tadašnji Ministar ljudskih i manjinskih prava je i javno prezentovao svoju homofobičnost. Početkom novembra mjeseca, u izjavi za emisiju *Načisto* televizije *Vijesti* čija tema je bila homofobija u Crnoj Gori, tadašnji ministar ljudskih i manjinskih prava Ferhat Dinoša je izjavio: *Ne znam koliko je **to** prisutno u Crnoj Gori, ali kažem, za ovaj ambijent to nije dobra vijest. Ja da budem iskren, i ja bih bio taj koji ne bi bio mnogo srećan što bi se to imalo u Crnoj Gori. Međutim, kao čovjek koji radi posao koji radi i kao čovjek van tog posla, spreman sam da priznam da se to dešava, da se to ima i da takvim slučajevima treba veliki prostor za disanje, ako ne stvoriti ono ne zagušiti.* Na tu izjavu javno su reagovalе crnogorske nevladine organizacije zatraživši da Dinoša podnese ostavku ali i zahtijevajući da se Vlada ogradi od stava ministra zaduženog za zaštitu ljudskih i

³ <http://www.blic.rs/Vesti/Reportaza/105801/Bio-zarobljen-u-telu-zene/> Kratki osvrt na neke aspekte položaja transrodnih osoba u Crnoj Gori, mr.sc. Aleksandar Saša Zeković

manjinskih prava. Ovaj slučaj otvorio je pitanje ljudskih prava LGBTIQ osoba između Vlade i EU institucija koje su počele sa praksom reagovanja i skretanja pažnje da su takvi i slični slučajevi nedopustivi na putu EU integracija.

Više nevladinih organizacija uputilo je zahtjev da Ministar manjinskih i ljudskih prava podnese ostavku, a da se premijer Milo Đukanović i Vlada *ograde od njegovih skandaloznih izjava u vezi sa postojanjem LGBT populacije u Crnoj Gori*. Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) tražila je da Ombudsman, koji je tek stupio na dužnost, ocijeni da li je Dinoša povrijedio ljudska prava i slobode svojom izjavom da *bi bio taj koji ne bi bio mnogo srećan što bi se to imalo u Crnoj Gori*, odgovarajući na pitanje novinarkе TV Vijesti o postojanju LGBT populacije, dok je NVO Juventas pozvala ministra Dinošu na edukaciju. Nakon toga, četrnaest nevladinih organizacija zatražilo je od tadašnjeg premijera Mila Đukanovića da predloži skupštini razrješenje Dinoše, zbog njegovog *javno iskazanog odnosa prema pripadnicima seksualnih manjina*, ali on na ovaj predlog nije zvanično reagovao, dok je Predsjednik crnogorskog Parlamenta Ranko Krivokapić izjavio da *u Crnoj Gori treba otvoriti pitanje slobode seksualnog opredjeljenja, kako bi se ono što bolje razumjelo u kontekstu poštovanja ljudskih prava*. Đukanović je kasnije pokušao, takođe putem medijske izjave, ograditi od Dinošinih homofobičnih istupa govoreći da je to Dinošin privatni stav a ne stav Vlade.

U homofobičnim izjavama Dinoši se ubrzo priključio i načelnik neuropsihijatrijske klinike Kliničkog centra Crne Gore, dr Željko Golubović koji je, je gostujući u emisiji *Replika* na Televiziji Crne Gore, odgovarajući na pitanja novinarkе Nevenke Ćirović, da li se danas homoseksualnost smatra bolešću, izjavio: *Po međunarodnoj klasifikaciji bolesti koja je važeća svugdje u svijetu, prihvatili je kao bolest ili ne, ona je normirana kao dijagnostička kategorija. To je nešto što je neminovno, nešto što je jasno, znači nešto što je prihvatljivo, što postoji i što se prema medicinskim kriterijumima mora usvojiti kao datost i kao postojanje*. On je u istoj emisiji izjavio i da Međunarodna klasifikacija bolesti priznaje, kako

je rekao *računali je u bolest ili ne*, da se homoseksualnost dijagnostifikuje, odnosno da se mora klasifikovati pod šifrom F64, koja je normirana prema ICD-10 ili važećoj svetskoj klasifikaciji bolesti.

Ljekarska Komora Crne Gore nije preduzela bilo koje mjere i radnje kojima bi Golubović bio sankcionisan, ali su izjavili da poštuju pravo svakog čovjeka, „uključujući i pravo na seksualno opredjeljenje, da se ponaša u skladu sa zagarantovanim ljudskim pravima i slobodama. *Naša djelatnost se zasniva na savremenim standardima i medicinskim dostignućima, a preporuke Svjetske zdravstvene organizacije za nas su temeljne norme, kojih se pridržavamo, uključujući i odluku iz 1981. godine kojom je povukla homoseksualnost sa svoje liste bolesti.*

NVO Juventas je godinu dana pokušavala da ostvari kontakt i organizuje sastanak sa Ljekarskom Komorom Crne Gore, kao i informaciju o tome da li je ovaj slučaj kršenja ljekarske etike zvanično razmatran, ali Ljekarska Komora za tim nije pokazala interesovanje od i sastanak se nikada nije dogodio⁴.

Golubovićeve tvrdnje negiralo je Udruženje psihijatara koje je u pismu upućenom NVO Juventas navelo da homoseksualnost ne smatra bolešću, niti poremećajem.

U novembru 2009. godine, tadašnji ministar Dinoša imao je priliku i da se i direktno upozna sa pripadnikom LGBT zajednice. 18. novembra 2009. godine uz podršku Evropske Komisije organizovan je Okrugli sto na temu stanja ljudskih prava u Crnoj Gori. Okruglom stolu su prisustvovali Ministar kao i tadašnji šef Delegacije Evropske Komisije Leopold Maurer. I tokom ove rasprave sa predstavnicima civilnog sektora, Dinoša je dao nekoliko homofobičnih izjava, među kojima i da *Adam nije Adam bez Eve. Ako neko drugačije gleda na život, to je njegovo pravo.*

Ovaj datum ostaje upamćen po prvom autovanju jednog gay

4 Arhiva Juventasa

muškarca pred predstavnicima/ama državnih institucija u Crnoj Gori. Dinoši se obratio tada aktivista NVO Juventas (autor ovog teksta) koji je pitao bivšeg ministra da mu objasni zbog čega on nije srećan što u Crnoj Gori ima LGBT osoba i šta u tom postojanju njega može učiniti nesrećnim, ali i tražio od Ministra Dinoše da se izvini zbog svojih izjava. On se do kraja obavljanja ministarske funkcije nije izvinio i nije konkretno odgovorio na postavljena pitanja, već je nastavio da ponavlja svoje prethodne izjave uz koje je dodao i da je on religiozan čovjek.

Samo dan poslije ovog događaja, novimenovani crnogorski Ombudsman Šučko Baković dao je izjavu za dnevni list *Vijesti* rekavši da će se čim položi zakletvu i formalno-pravno postane novi crnogorski ombudsman pozabaviti javnim istupima ministra za ljudska i manjinska prava Ferhata Dinoše. Konkretnih postupaka ove institucije prema Dinoši nije bilo, dok je kada su ostale, politički manje osjetljive teme u pitanju, institucija prerasla u jednog od vodećih saveznika NVO-a u procesu ostvarivanja prava LGBT osoba.

Usljed velikog međunarodnog pritiska, prije svega EU institucija i predstavništava diplomatskog kora i nevladinih organizacija, Dinoša je par godina kasnije razriješen funkcije i postavljen za Ambasadora Crne Gore u Albaniji. Konkretna opomena zbog njegovih homofobičnih istupa se nikada nije dogodila, niti je to navedeno kao razlog njegovog raspoređivanja na drugi angažman.

Sve što je započeto 2009. nastavljeno je tokom 2010. godine kroz aktivnosti usmjerene na opštu populaciju, profesionalce i samu LGBTIQ zajednicu. Te godine kreće nezaustavljiv proces konkretne borbe protiv homofobije u Crnoj Gori na svim nivoima.

U januaru 2010. godine Juventas organizuje istraživanje putem dubinskih intervjua sa LGBT osobama. Rezultati ovog istraživanja, zajedno sa konsultacijama sa LGBT osobama u vezi sa problemima sa kojima se susreću i načinima na koje bi

trebalo rješavati te probleme. Dokument u kojem su sadržani zaključci ovih konsultacija poslužio je kao polazna osnova za kreiranje *Akcionog plana za borbu protiv homofobije* koji će kasnije postati zvanično usvojena Vladina politika borbe protiv homofobije i transfobije *Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba*.

U maju 2010. u okviru projekta *Crna Gora - Svijetla tačka na gej mapi* NVO Juventas, uz podršku Delegacije EU u Crnoj Gori, pokreće uspješnu inicijativu kreiranja koalicije *Zajedno za LGBT prava*. Koalicija je sastavljena od predstavnika/ca 20 nevladinih organizacija, 10 državnih institucija i 4 medija. Po prvi put u Crnoj Gori, veliki dio civilnog sektora se zajedno sa medijima i državnim institucijama okupio sa ciljem rješavanja problema promocije i zaštite ljudskih prava LGBT osoba. Koalicija je tokom svog rada u sledećim godinama javno reagovala na slučajeve homofobije i transfobije, imala redovne sastanke na kojima su razmatrani načini rješavanja problema i dogovarane konkretne akcije ali i kreiran nacrt Akcionog plana za borbu protiv homofobije, koji će kasnije postati polazna osnova za kreiranje državne Strategije za borbu protiv homofobije. Istog mjeseca započinje i serija treninga i seminara za LGBT osobe koje je Juventas organizovao sa ciljem jačanja njihovih kapaciteta kada je aktivizam u pitanju. Juventasovi seminari i treninzi tokom 2010. godine su organizovani i za medicinske radnike/ce, policijske službenike/ce, zaposlene u sudstvu i tužilaštvu i novinare.

U junu 2010. godine Juventas, u okviru istog projekta i podršku EU Delegacije organizuje studijsku posjetu organizacijama i institucijama koje se bave ljudskim pravima LGBT osoba u Srbiji. Učesnice studijske posjete su bile predstavnice Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Centra za socijalni rad Podgorica i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

Konačno, 27. jula 2010. godine Skupština Crne Gore je velikom većinom glasova (67 za, 6 protiv i 4 uzdržanih) usvojila

Zakon o zabrani diskriminacije, kojim je posebno zabranjena diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Najveću zaslugu za direktno i pravilno unošenje zabrane diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u sam tekst ovog zakona dali su predstavnici civilnog sektora tokom javne rasprave o tekstu zakona, te zahtjevi EU institucija kada je izjednačavanje domaćeg sa antidiskriminacionim zakonodavstvom EU u pitanju.

Usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije, stekli su se uslovi za konkretniji pritisak prema državi za implementacijom antidiskriminacionih politika od strane nevladinih organizacija, dok su EU institucije bile u mogućnosti da konkretno prate i ocjenjuju samo postupanje nadležnih institucija, te je to rezultiralo većom ozbiljnošću države u postupanju.

Oktobar 2010. godine obilježio je poznati slučaj *Glamour noir*. Tokom gostovanja u emisiji Atlas televizije *Glamour Noir* emitovanoj 11.10.2010. godine, profesorica psihologije u Gimnaziji Slobodan Škerović iz Podgorice, Biljana Babović, iznijela je niz homofobičnih stavova. Babovićeve je u pomenutoj emisiji gostovala kao stručno lice - profesorica psihologije i tom prilikom saopštila da je homoseksualnost bolest, odnosno poremećaj, da ona uspješno liječi homoseksualnost i da je do sada izliječila 4 osobe od homoseksualnosti, da Svjetska zdravstvena organizacija aktivno radi na tome da homoseksualnost vrati na listu bolesti, kao i da su homoseksualci glavni prenosioci HIV infekcije.

Svega nekoliko dana po emitovanju ove emisije uslijedila je velika reakcija predstavnika/ca nevladinih organizacija, Koalicije *Zajedno za LGBT* prava, kao i državnih institucija okupljenih u okviru Nacionalnog koordinirajućeg tijela za borbu protiv HIV/AIDS-a.

Za crnogorsku LGBT populaciju, ali i Instituciju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, 13. oktobar 2010. godine je bio značajan dan. Tog dana se dogodilo po prvi put da se pritužbom zbog diskriminacije po osnovu seksualne

orijentacije, u svoje lično i ime LGBT zajednice, Ombudsmanu obrati gay muškarac iz Podgorice, aktivista Juventasa. Podnošenje ove pritužbe je historijsko i iz razloga što je ova pritužba prva takve vrste koja je pozitivno riješena. Protiv profesorice Babović je pokrenut disciplinski postupak i novčano je kažnjena, dok je Agencija za elektronske medije izdala analizu emisije i preporuku svim medijima koja se tiče pozitivnog pristupa kada je izvještavanje o problemima i ljudskim pravima LGBT osoba u pitanju.

Prelaz iz 2010. u 2011. godinu označio je početak vidljivosti LGBTIQ osoba i uvod u nezaustavljiv proces vidljivosti. Već u novembru 2010. godine grupa Juventasovih LGBT aktivista/kinja na seminaru koji je organizovan u hotelu Residence u Miločeru donose odluku da formiraju aktivističku grupu Queer Brigada.

24. januara 2011. godine osnovan je LGBT Forum Progres nova LGBT organizacija u Crnoj Gori. Direktor ove organizacije Zdravko Cimbalević ubrzo nakon toga postaje prvi javno deklarisan gay muškarac u Crnoj Gori, dok je jedna od prvih aktivnosti ove organizacije bila najava organizovanja prve Parade ponosa u Podgorici.

NVO Juventas je u februaru otvorila Drop in centar za LGBT osobe u Podgorici. Drop in centar postaje mjesto okupljanja LGBT zajednice u kojem se kontinuirano odvijaju radionice, druženja, kulturni događaji i pružaju preventivni zdravstveni servisi LGBT osobama.

Nešto kasnije Juventas uspostavlja servise telefonskog i on-line savjetovanja, kao i servis online prijavljivanja homofobičnog nasilja ali i nastavlja aktivnosti na polju podizanja kapaciteta policijskih službenika, medicinskih radnika/ca i zaposlenih u sudstvu i tužilaštvu kada je rad sa LGBT osobama u pitanju.

Koalicija Zajedno za LGBT prava na čelu sa Juventasom upućuje Nacrt Akcionog plana za borbu protiv homofobije tadašnjem Premijeru Dr Igoru Lukšiću i pokreće inicijativu

kod Vlade za usvajanje ovog dokumenta. Međutim, ubrzo poslije upućivanja inicijative, Vlada istu odbacuje i Koaliciju upućuje na saradnju sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava na čijem čelu je u to vrijeme bio homofobični ministar Ferhat Dinoša. Uprkos svim ranije realizovanim aktivnostima, pritiscima međunarodne zajednice i EU institucija, nedostatak političke volje za promociju i zaštitu ljudskih prava LGBT osoba na taj način dobija i formalni dokaz.

civilnog sektora, dodatno otvaranje ovog pitanja pred EU institucijama, te ponovno otvaranje pitanja implementacije antidiskriminacionih normi i ispunjavanja obaveza iz EU integracija.

U maju 2011. godine, nakon što je na koncertu benda Lollobrigida koji je NVO Juventas organizovala u susret Međunarodnom danu borbe protiv homofobije i transfobije nepoznato lice bacilo suzavac i na nekoliko minuta prekinulo koncert kojem je prisustvovalo oko 600 učesnika/ca, uglavnom LGBTIQ osoba, LGBT Forum Progres odlaže organizovanje Parade ponosa u Podgorici koja je bila zakazana za kraj maja mjeseca zbog, kako je navedeno, nedostatka političke volje i podrške institucija organizovanju tog skupa.

Tokom juna i jula 2011. godine dolazi do kompromitovanja odnosa Vlade sa NVO sektorom aktivnim na polju promocije i zaštite ljudskih prava LGBT osoba, čak i do grubih kršenja prava nekih pojedinaca i organizacija civilnog sektora aktivnih na ovom polju od strane državnih službenika kojima je upravo dodijeljena uloga uspostavljanja saradnje sa civilnim sektorom⁵. U avgustu 2011. Vlada Crne Gore u saradnji sa Jovanom Kojičićem, imenovanim za savjetnika Premijera Crne Gore za diskriminaciju i nevladinom organizacijom koju on vodi, organizovala je konferenciju "Ka Evropi, ka jednakosti" izostavljajući sve organizacije koje se u Crnoj Gori bore za ljudska prava LGBT osoba, što

5 Saopštenje za javnost domaćih nevladinih organizacija o bojkotu konferencije „Ka Evropi, ka jednakosti“

je rezultiralo bojkotom konferencije u kojem je učestvovalo 26 domaćih i 27 stranih organizacija, kao i privremenim prekidom saradnje civilnog sektora sa Vladom. Ovaj potez Vlade je od strane domaćih NVO-a ocijenjen kao pokušaj konstruisanja saradnje sa predstavnicima civilnog društva i dalja saradnja je uslovljena ispunjavanjem određenih uslova kada je promocija i zaštita ljudskih prava LGBT osoba u pitanju. Saradnja je uspostavljena i unaprijeđena pošto su predstavnici Vlade prihvatili postavljene uslove, nakon čega je krenula etapa bolje međusobne saradnje⁶.

Nacrt Akcionog plana za borbu protiv homofobije⁷ koji je kreirala koalicija „Zajedno za LGBT prava“ je poslije višemjesečnog lobiranja i pritiska nevladinih organizacija i međunarodne zajednice, usvojen je kao polazna osnova za kreiranje programskog dokumenta za borbu protiv homofobije i transfobije koji će Vlada Crne Gore usvojiti i implementirati.⁸ Formirane su i Stručna radna grupa za pripremu analize LGBT tema u udžbenicima⁹ i Stručna radna grupa koja će pripremiti analizu pravnog okvira sa aspekta usaglašenosti sa međunarodnim standardima i sudskom praksom ljudskih prava¹⁰.

Sa porastom vidljivosti LGBT osoba u društvu, tokom ove godine raste i broj slučajeva uznemiravanja, nasilja i diskriminacije te je zabilježen veći broj prijavljenih slučajeva nadležnim institucijama i/ili nevladinim organizacijama, najviše od strane Zdravka Cimbalevića, tadašnjeg izvršnog direktora LGBT Foruma Progres. Svi slučajevi bili su pod budnim okom EU institucija koje su pratile i ukupan razvoj situacije i skretale posebnu pažnju na probleme i područja koja treba unaprijediti. Tokom 2012. godine takođe je zabilježen povećan broj

6 Saopštenje za javnost - Vlada i civilno društvo jačaju saradnju i borbu protiv homofobije

7 Akcioni plan za borbu protiv homofobije koalicije „Zajedno za LGBT prava“

8 Rješenje o formiranju Radnog tima za izradu programskog dokumenta za borbu protiv homofobije

9 Rješenje o formiranju Stručne radne grupe za pripremu Analize LGBT prava u udžbenicima

10 Rješenje o formiranju Stručne radne grupe za pripremu analize pravnih propisa sa aspekta LGBT prava

slučajeva nasilja, diskriminacije i uznemiravanja po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i prijavljeni slučajevi počinju da dobijaju sudske epilogе. Praksa pokazuje nedostatak kapaciteta tužilaštva i sudova, te neadekvatno ili blago sankcionisanje počinitelaca. Rad na razvoju LGBT Strategije se nastavlja, kao i diskusija o organizovanju Parade ponosa u Podgorici. EU institucije u izvještajima o napretku Crne Gore nastavljaju da pohvaljuju pozitivne pomake i da skreću pažnju na probleme.

Ova godina označila je i primjetno obraćanje pažnje države na sadržaj izvještaja o napretku u dijelu koji se tiče ljudskih prava LGBT osoba, te je to dovelo i do konačnog postizanja političke volje da država bude ta koja će da nosi proces. Uz sva prethodna zalaganja i aktivnosti civilnog sektora i pritisak EU institucija, tokom 2012. godine počinje da se nazire mogućnost da će država krenuti u borbu protiv homofobije i transfobije. Konačno, država stavlja fokus na izvještaj o napretku na putu EU integracija i čini sve što mora da bi ocjene u izvještaju bile pozitivne. Jasno je da u tom trenutku kod države nije postojalo stvarno razumijevanje problema i potreba LGBT osoba.

U novembru 2012. godine grupa Juventasovih aktivista/kinja, članica i članova *Queer Birgade* osniva Crnogorsku LGBTIQ Asocijaciju *Kvir Montenegro* i Crna Gora dobija još jednu LGBT organizaciju i još dvije javno autovane osobe.

2013. godina predstavlja još jednu godinu punu preokreta i događaja koje na početku godine ni sami/e LGBTIQ aktivisti/kinje nisu očekivali/e.

Po dobijanju pozitivnih ocjena u izvještaju o napretku, ali uz značajne kritike i zamjerke dijela civilnog sektora, Vlada usvaja *Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba sa Akcionim planom implementacije za 2014. godinu*.

Po usvajanju Strategije, izvršni direktor LGBT Foruma Progres, Zdravko Cimbaljević, javno najavljuje da ta organizacija neće

organizovati najavljenju Paradu ponosa, te da će fokus staviti na implementaciju Strategije i da će im to biti prioritet. Nakon toga, *Kvir Montenegro* najavljuje organizovanje Povorke ponosa LGBTIQ osoba *Montenegro Prajd* za 20. oktobar. Ipak, Crna Gora neće čekati do oktobra da se Parada ponosa dogodi. LGBT Forum Progres ubrzo najavljuje organizovanje Parade ponosa u Budvi za 24. jul 2013. godine kada se ona i održava uz veliko policijsko obezbeđenje i scene nasilja.

Nekoliko mjeseci kasnije Kvir Montenegro u Podgorici, 20. oktobra 2013. godine organizuje prvi *Montenegro Prajd* uz veliku podršku domaćih, regionalnih i međunarodnih organizacija civilnog društva, predstavništava diplomatskog kora i Delegacije EU u Crnoj Gori. Učesnike/ce skupa, njih 219, štitilo je 1.900 policijskih službenika/ca dok su se grupe huligana sukobile sa policijom na više različitih lokacija i pričinile oko 20.000 Eura štete. Desetine huligana su uhapšene, a tužilaštvo nije našlo za shodno da podnese ni jednu krivičnu prijavu protiv njih.

Organizacija prajda ne bi bila moguća bez uticaja koje su EU institucije imale kada je adekvatno postupanje nadležnih institucija u pitanju. Država je shvatila da mora učiniti sve što je u mogućnosti da LGBT osobama omogući praktikovanje prava na slobodno okupljanje, te da bi u suprotnom sam proces EU integracija bio značajno lošije ocijenjen. EU integracije su ponovo bile glavni motiv države da se na adekvatan način postavi prema zahtjevima civilnog sektora. U prilog tome govori i činjenica da su predstavnicima Kvir Montenegro, ubrzo nakon *Montenegro Prajda* 2013. godine predstavnici Vlade jasno saopštili da se ne slažu sa idejom ponovnog organizovanja Prajda, te da smatraju da se treba posvetiti ostalim aktivnostima.

Ovo je označilo početak nove borbe i zahtijevalo dodatan uticaj domaćih i međunarodnih organizacija ka državi, kako bi došlo do promjene ovog stava.

Kampanja za ponovno organizovanje Prajda uslijedila

je početkom 2014. godine i na početku naišla na oštro neslaganje države, prije svega Ministarstva za ljudska i manjinska prava koje je i javno saopštavano putem medija. Shvativši da sami neće moći da učine puno organizatori *Montenegro Prajda* ponovo uz pomoć EU institucija vrše pritisak na Vladu i otvaraju ovo pitanje na visokom političkom nivou. Poslije više mjeseci sastanaka, diskusija i razgovora, organizatori uspijevaju objasniti potrebu kontinuiteta Prajda, te se ponovo postiže politička volja za adekvatno postupanje države prema pravu na slobodno okupljanje LGBT osoba.

Zajedno sa predstavnicima EU institucija i ostalih međunaorodnih organizacija, Kvir Montenegro otvara i pitanje postupanja tužilaštva kada je kvalifikovanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u pitanju i ostvaruje saradnju koja je rezultirala sa dvije krivične prijave protiv osoba koje su pokušale da čine krivična djela tokom drugog Montenegro Prajda 2014. godine.

Rezultat svih aktivnosti sprovedenih u partnerstvu između domaćih i međunarodnih organizacija i institucija, poslije svih početnih teškoća i neslaganja, bilo je potpuno mirno održavanje *Drugog Montenegro Prajda* koji je protekao bez incidenata.

Sagledavajući ogroman posao koji je u Crnoj Gori urađen za samo pet godina, dolazi se do zaključka da se stvari generalno odvijaju pozitivnim tokom. Međutim, svi pozitivni pomoci praćeni su nizom negativnih slučajeva, homofobičnih napada i slučajevima homofobnog odnosa institucija prema pojedincima/kama i organizacijama koji/e se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava LGBT osoba.

Aktivisti/kinje za zaštitu ljudskih prava LGBT osoba kontinuirano su izloženi prijetnjama, najčešće upućenim preko interneta. LGBT osobe i dalje svakodnevno trpe nasilje, diskriminaciju i uznemiravanje koje u većini slučajeva ne prijavljuju iz straha od dalje viktimizacije. Pred Crnogorskim društvom je veliki i višegodišnji posao koji će, nesumnjivo,

rezultirati jednakošću LGBT osoba. Do tada ne treba zaboraviti stvarnost – država će do daljnjeg činiti onoliko koliko mora i koliko joj bude u interesu, posmatrajući izvještaj o napretku kao bitnu stvar i postupajući u skladu sa tim, dok će postepeno vremenom shvatati da sve što se radi mora biti urađeno zbog ljudi koji žive u Crnoj Gori, a ne zbog EU integracija. LGBT osobe u Crnoj Gori su i dalje svakodnevno žrtve različitih oblika uznemiravanja, diskriminacije i nasilja, dok je sankcionisanje počilaca i dalje uglavnom neadekvatno. Problema je puno, a godina do ulaska u EU nije ostalo previše. Na aktivistima/kinjama i LGBTIQ organizacijama je da to vrijeme iskoriste na najmudriji način. U procesu koji je pred nama biće još uspona i padova, podrška EU institucija i međunarodnih organizacija će nam i dalje biti potrebna svaki put kada budemo otvarali nova i *politički osjetljiva* pitanja. Put do naše slobode i jedankosti zahtijevaće jaču i snažniju borbu i kreiranje novih i održavanje postojećih savezništava i, prije svega, jedinstvo u ocjeni prioriternih ciljeva koje ćemo ostvarivati tokom sljedećih godina.

LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA U HRVATSKOJ NA PUTU U EUROPSKU UNIJU

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svijesću pa jedna prema drugima trebaju postupati u duhu bratstva.

Svakome pripadaju sva prava i slobode (...) bez ikakve razlike glede rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovine, rođenja ili neke druge okolnosti. - **Opća deklaracija o ljudskim pravima, članak 1. i članak 2.**

Demokratska tranzicija, koja podrazumijeva unapređivanje zaštite i svukupno poštivanje ljudskih prava u Hrvatskoj bila je težak proces, uvelike opterećen ratom te posljedično teškim i sustavnim kršenjima ljudskih prava. Nakon rata, u dobu ograničene demokracije i s vrlo lošim indeksom poštivanja ljudskih prava, Hrvatska je do početka 2000-ih bila *mračno* mjesto za svakoga tko je bio drugačiji. Rat je društvo u Hrvatskoj učinio brutalnim, pojačavajući pritom već od prije prisutnu netrpeljivost prema svakome tko se ne uklapa u zadanu nacionalno-tradicionalno-patrijalhalnu matricu i sustav vrijednosti. Stereotipima su hranjenje predrasude kojima je raspirivana mržnja i širena diskriminacija. Devedesete su bile godine u kojem je *drugačiji* bio izoliran na samoj margini društva. Razum i savjest kojom su ljudska bića obdarena kako bi postupala jedna prema drugima u dostojanstvu i pravima ustuknuli su pred ludilom ksenofobnog, netolerantog i šovinističkog nacionalizma. Lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne, interseksualne

i queer osobe¹¹ tih su devedesetih godina bile u kategoriji nevidljivih, pojavljujući se ponekad samo u novinarskim izvještavanjima ili pisanjima u kategoriji *crne kronike*, *vjerovali ili ne* i u sličnim kontekstima ridikulizacije i senzacionalističkog pisanja. Društvene i političke elite se ljudskim pravima LGBTIQ osoba nisu bavile niti su ih ona zanimala. Stereotipi i predrasude o LGBT osobama temeljene na nepoznavanju ljudske seksualnosti duboko su raširene društvom u Hrvatskoj te blokiraju bilo kakav napredak u uživanju ljudskih prava LGBTIQ osoba. LGBTIQ osobe su duboko u *ormarima*, nevidljive društvu od kojeg se skrivaju i kojeg se boje. Nijekanje vlastitih identiteta LGBTIQ osobe doživljavaju kao nužnost jer biti drugačijim nije bilo poželjno i nije bila vrijednost, već mana, koja je za LGBTIQ osoba često mogla imati fatalne posljedice. Poštivanje i zaštita ljudskih prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj devedesetih godina nije postojala kao problem, iz jednostavnog razloga što za društvo i državu LGBTIQ osobe *de facto* nisu postojale.

Međutim, u mraku tih devedesetih godina počinju se nazirati konture današnjeg LGBTIQ pokreta u Hrvatskoj. Tokom 80-tih godina, u tadašnjoj socijalističkoj Hrvatskoj u okviru feminističkog i ženskog pokreta nastaje prva lezbijska grupa *Lila inicijativa* čije su neke članice u drugoj polovici dvedesetih osnovale lezbijsku grupu *Kontra*. Osim Kontre u devedesetima se također pojavljuje i *LIGMA* (Lezbijska i gay-man akcija). Rad prvih LGBTIQ udruga u ranim devedesetima uvelike je obilježio rat. U takvim okolnostima LGBT pokret nije moga puno napraviti, nije zapravo mogao ni zaživjeti. Izloženost homofobičnom ponašanju, strah od gubitka posla, prijatelja i bliže okoline, strah od fizičkih i verbalnih napada te gubitak podrške vlastitih obitelji veliku su većinu LGBTIQ osoba zadržavali u tišini i mraku njihovih *ormara*, daleko od očiju javnosti, unutar njihova četiri zida. Aktivisti koji su se okupljali oko LGBTIQ udruga bili su na prezir i poruzi društvu te sustavnoj ignoranciji od strane države.

¹¹ Izrazi koji se u ovom tekstu koriste, a imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu su neutralni i odnose se jednako na osobe svih rodnih i spolnih identiteta

Njihov iskorak, gledano iz današnje perspektive, je bio važan. Govoreći jezikom ljudskih prava, ti su aktivisti odlučili ostvariti i u potpunosti uživati u svome pravu na slobodu govora i slobodu udruživanja.

Mrak devedesetih godina u kojem LGBTIQ osobe nisu postojale ni za društvo ni za državu počinje se polagano daniti tokom dvijetisućitih godina. Promjenom vlasti na trećesječanskim izborima 2000. godine i dolaskom široke koalicije stranaka koje su uključivale socijaldemokratsku i liberalne stranke počinje se nazirati novo doba. Demokratizacija društva u Hrvatskoj koja je uslijedila promjenom vlasti i stvorila je preduvjet i ohrabrila je lezbijke, gejeve, biseksulane, transrodne, interseksualne i queer osobe da zagovaraju poštivanja ljudskih prava LGBTIQ osoba uzmu u vlastite ruke. Bilo ih je malo, ali hrabar je to bio broj.

Transformacija koja je u Hrvatskoj započela promjenom vlasti uzrokovana je snažnom političkom voljom elita za ulaskom u Europsku uniju. Početak europskih integracija Hrvatska započinje potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Europskom unijom 2001. godine. To je bila prekretnica, važna za mnoge promjene kroz koje su prošle država i društvo u narednih 12 godina do punopravnog članstva u Europskoj uniji. U tom kontekstu treba promatrati i veliki napredak u poštivanju, zaštiti i promociji ljudskih prava LGBTIQ osoba, koji je prije svega uspjeh domaćeg LGBTIQ pokreta koji je znao i uspio iskoristiti povoljni politički trenutak kako bi ostavrio neke od svojih ciljeva i u konačnici omogućio bolje i kvalitetnije živote lezbijkama, gejevima, biseksulanim, transrodnim i interseksualnim osobama, građanima Republike Hrvatske.

Rane dvijetisućite obilježene su osnivanjem dvije nove LGBTIQ udruge *LORI* (2000. godine) u Rijeci i *Iskoraka* (2002. godine) u Zagrebu čime se stvaraju preduvijeti za sustavnim bavljenjem ljudskim pravima LGBTIQ osoba. Uzimajući u obzir promjenjenu političku situaciju, po prvi puta se sustavno počinje raditi na podizanju vidljivosti LGBTIQ

osoba i njihovih života u javnosti. Društvo u Hrvatskoj, prožeto snažnim negativnim stereotipima i predrasudama prema LGBTIQ osobama odbija svaku raspravu o problemu poštivanja i zaštite ljudskih prava LGBTIQ osoba. Tu se u potpunosti vidi konzistentnost s obrascima iz devedesetih godina. Mediji nastavljaju pisati senzacionalistički o LGBTIQ osobama, često pridonoseći širenju stereotipa i predrasuda te pozivajući na diskriminaciju i mržnju. Govor mržnje široko je zastupljen u svim sferama društvenog i političkog života te bilo kakva javna osuda istog izostaje. Kazneni i prekršajni progon govora mržnje usmjerenog protiv LGBT osoba ne postoji i institucije istrage i progona se nevoljne postupati u takvim slučajevima.

Uživajući relativnu slobodu udruživanja LGBTIQ udruge stvaraju platformu za daljnje zagovaranje ljudskih prava LGBTIQ osoba. 2002. godina za LGBTIQ pokret u Hrvatskoj također je značajna i zbog organiziranja prvog Zagreb Pridea, Povorke ponosa LGBTIQ osoba. Organizatori su bili udruge Iskorak i Kontra koji su tim prvim velikim javnim istupom LGBT osoba u Hrvatskoj željeli upozoriti na sustavnu diskriminaciju i kršenje ljudskih prava lezbijki, gejeva, biseksualnih, transrodnih, interseksualnih i queer osoba u Hrvatskoj. Povorka pod nazivom *Iskorak Kontra predrasuda* okupila je 200-tinjak osoba, između ostaloga tadašnjeg ministra unutarnjih poslova, saborske zastupnike i visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava u Hrvatskoj. Po prvi puta su LGBT osobe dobile podršku od nosioca državnih i političkih dužnosti, što je bio svojevrsni presedan. Usprkos sudjelovanju ministra unutarnjih poslova, Povorka je obilježena velikim brojem incidenta: na sudionike je bačen suzavac, okupljeni građani pozivali su na mržnju i verbalno prijetili sudionicima povorke te je ukupno 32 sudionika ozljeđeno tokom i neposredno nakon Povorke. Policija nije uspjela zaštititi građane i njihovo pravo na mirano javno okupljanje.

Međutim, prvi je zagrebački Pride bio točka prekretnica u borbi za ljudsko dostojanstvo i ljudska prava LGBTIQ osoba

u Hrvatskoj, kako je to u svome govoru na Zrinjevcu tada kazao Damir Hršak: *Od danas više nema povratka u tišinu, od danas prestajemo biti nevidljivi. Uzdignute glave koračali smo svjesni svog ljudskog dostojanstva i građanskih prava. Više nikada nećemo biti vreće za izživljavanje i klauni za ismijavanje.*

Povorke ponosa koje su uslijedile u narednim godinama bili su posvećene podizanju vidljivosti o gorućim problemima s kojima su se susretale LGBTIQ osobe u Hrvatskoj: od diskriminacije, negiranja seksualnih i rodni identitat, govora mržnje itd. Te povorke ponosa su bile obilježene velikim brojem pripadnika interventne i temljene policije koja je bila zadužena za osiguranje javnog okupljanja te izraženim javnim negodovanjem zbog održavanja povorki. Sudionici tih povorki su redovito bili vrijeđani a učestali su bili i fizički napadi na sudionike nakon održavanja povorki. Policija, kad bi i pronašla napadače, te ako bi ih odlučila progoniti, progon bi bio prekršajni umjesto kazneni, što je samo pridonosilo daljenjem ohrabljivanju huligana na homofobiju, bifobiju i transfobiju te zločine iz mržnje prema LGBTIQ osobama. 2009. i 2010. godine zagrebačka Povorka ponosa bila je popraćena protuskupom u organizaciji Hrvatske čiste stranke prava na kojem su širene poruke koje su pozivale na mržnju i diskriminaciju LGBTIQ osoba. Policija je odobrila oba skupa, uspkros upozorenjima da isti krše ustavna načela i hrvatske zakone koji štite ljudska prava LGBTIQ građana Hrvatske. Potpora javnosti je rasla iz godine u godnu. Mnoge ličnosti iz društvenog, kulturnog i političkog života pohodili su povorke ponosa. 2010. godine predsjednik Republike Hrvatske primio je u službeni posjet članove Organizacijskog odbora Povorke ponosa. Do 2011. godine zagrebačke povorke ponosa brojile su između 100 i 1200 sudionika.

Prekretnica se dogodila 2011. godine. Naime, te je godine po prvi puta održan Split Pride, druga povorka ponosa u Hrvatskoj, koji je bio obilježen velikim neredima i napadima na sudionike povorke. Sudionici povorke bili su napadnuti kamenje, petardama, suzavcem i sl. pri čemu ih je nekoliko

lakše ozljeđeno, uključujući i dva policajca. Zbog snažne osude nasilja koja je uslijedila, policija i Državno odvjetništvo su po prvi puta odlučili snažno pokazati kako se ovakvo ponašanje i kršenje prava LGBT osoba više neće tolerirati. Policija je podnijela više od stotinu optužnih prijedloga od čega je 25 kaznenih prijava zaprimljeno od strane Državnog odvjetništva.

Država je napokon pokazala zube nasilnicima i bez okljevanja odlučila iskoristiti zakonske instrumenete date joj na raspolaganje. Ključan je ovdje bio pritisak koji je dolazio iz Europske unije s kojom je Hrvatska bila u *finišu* pregovora, i to baš pred zatvranjem poglavlja 23. Pravosuđe i temeljna prava. U povorci je sudjelovalo nekoliko dužnosnika iz europskih insitucija i zemalja članica, pa je tako, gotovo opet bez presedana, veloposlanica Kraljevine Nizozemske koja je sudjelovala u Povorci sazvala konferenciju za novinstvo i izrazila svoje zgražanje viđenim u Splitu toga dana. Bio je to jasan znak Hrvatskoj politici da je potrebno poduzeti odlučnu akciju kako bi se ljudska prava LGBTIQ zaštitila.

Osim političke reakcije, ni ona šireg društve nije izostala. Te je godine zagrebačku povorku pohodilo dotada nezabilježenih 3800 ljudi, što je uvelika bila reakcija na nasilje tjedan dana ranije u Splitu. Javne osobe iz društvenog, političkog i kulturnog života ujedinile su se u osudi nasilja i pozvale na puno uvažavanje ljudskih prava LGBTIQ osoba. Povorka ponosa 2011. godine u Zagrebu je bio svojevrsno okupljanje građanski opredjeljenje Hrvatske koja se izjasnila za puno uvažavanje i poštivanje ljudskih prava.

Povorke ponosa LGBTIQ osoba, bilo u Zagrebu ili Splitu uvijek su nastojale pratiti zagovaračke aktivnosti koje u LGBTIQ udruge provodile unutar šireg LGBTIQ pokreta te su korištene kao centralno mjesto za podizanje vidljivosti o problemima s kojima se sureću LGBTIQ osobe u Hrvatskoj. Zagovaranje ljudskih prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj se kroz cijelo prvo desetljeće i početak drugog desetljeća 21. stoljeća najbolje vidi kroz političko zagovaranje u institucijama.

Veliki je napredak učinjen u legislativnom i institucionalnom okviru u kontekstu poštivanja i zaštite ljudskih prava LGBTIQ osoba u tom razdoblju. Upornost i predanost aktivista bila je dodatno pospješena povoljnim političkim trenutkom u kojem se kao glavni saveznik LGBTIQ pokretu nametnula Europska unija i njene zemlje članice, nametnuvši Hrvatskoj kao uvijet pristupanja Uniji usvajanje visokih standarda zaštite i poštivanja ljudskih prava.

Niz zakonskih promjena u procesu usklađivanja hrvatskog zakonodavstva s europskim i harmonizacije rada hrvatskih institucija u skladu s novim normama započinje 2003. godine. Te je godine Hrvatski sabor usvojio *Zakon o ravnopravnosti spolova* te niz antidiskriminacijskih amandaman na već postojeće zakone. Tako dolazi do promjene *Zakona o radu* kojim se zabranjuje izravna i neizravna diskriminacija tražitelja posla na temelju spolnog opredjeljenja. Amandmanima na *Zakon o visokom školstvu i znanstvenoj djelatnosti* zajamčena zaštita od diskriminacije na temelju seksualne orijentacije kod primanja na studij. Amandmani na *Zakon o elektroničkim medijima* i *Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji* određena je zabrana širenja i poricanja netrpeljivosti, diskriminacije, mržnje i neprijateljstva prema LGBTIQ osobama. Odredba o zabrani diskriminacije u *Kaznenom zakonu* je izmjenjena te je sada otvorena i za druge osnove, uključujući i seksualnu orijentaciju te je zakonom definiran zločin iz mržnje.

Zakon o ravnopravnosti spolova predstavljao je važan iskorak u zaštiti LGBTIQ osobe od diskriminacije, jer se njime po prvi puta odredila opća zabrana diskriminacije na temeljnu spolne orijentacije i obiteljskog statusa. Također tim su zakonom spolna orijentacija i rodni identitet, kao termini koji većinski pokrivaju probleme kršenja, poštivanja i promocije ljudskih prava LGBTIQ osoba, potpala pod djelokrug rada institucija kao preduvjeta za sustavno rješavanje problema s kojima se susreću LGBTIQ osobe u Hrvatskoj. Tako je na izvršnoj razini vlasti, Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske preuzeo brigu o promociji i poštivanju ljudskih prava u pogledu predlaganja zakonskih i *policy* rješenja

za poboljšanje njihova statusa, dok je Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova preuzela brigu o nadzoru provođenja zakonske odredbe o zabrani diskriminacije i zaprimanja pritužaba građana na osnovu iste.

Utjecaj europeizacije u kontekstu eurointegracija je ovdje možda najjasnije vidljiv. Norme, kodovi i institucionalni aranžmani koji su uvedeni u gore navedenim zakonima su prenešeni iz zajedničke pravne stečevni, odnosno europskog prava u Hrvatsku. Time, proces nije bio završen, pošto je sada slijedio teži dio institucionalne prilagodbe i učenja sadržaja i vještina kako bi se te nove norme zaista i provodile u praksi. Značajan je doprinos Europske unije i zemlja članica također vidljiv i u ovome djelu. Politički je gotovo podjednako važno bilo osigurati prihvaćanje novih zakonskih rješenja u Hrvatskome saboru, kao što je bilo važno pružiti kontinuiranu političku, financijsku i tehničko-operativnu podršku hrvatskim institucijama u dosljednoj provedbi zakona.

Važan se iskorak također dogodio te 2003. godine, kada se u Hrvatskom saboru na raspravi našao *Prijedlog zakona o istospolnim zajednicama*, koji je u svome inicijalnom prijedlogu bio solidan zakon. Zbog velikog pritiska saborske opozicije i Katoličke crkve te slabosti trećesjedićanske koalicijske vlade, konačni i usvojeni tekst *Zakona o istospolnim zajednicama* je osakaćen do neprepoznatljivosti u slijed postignutog političkog kompromisa. Koliko je meni poznato, taj zakon nikada nije iskorišten u praksi upravo zbog svoje inhernetne neprimjenjivosti. Često se moglo čuti aktiviste kako taj Zakon nazivaju: zakon o *gej razvodu*. Suštinski Zakon je omogućava razvrgavanje istospolne zajednice, bez da je ona ikada bila formalno sklopljena, odnosno njeno se formalno sklapanje nigdje u zakonu nije određivali ni predviđalo. Uslijed razvrgavanja istospolne zajednice garantiralo se pravo raspodjele zajednički stečene imovine te pravo imovinski slabijeg člana zajednice na alimentaciju od strane svog istospolnog druga. Vrlo vjerojatan razlog zašto Zakon nije korišten leži u tome da je razvrgavanju zajednice prethodio vrlo negodan i neljudski postupak pred sudom kojim se

dokazivalo zajedničko življenje čime se nepobitno kršilo i omalovažalo ljudsko dostojanstvo LGBTIQ osoba.

Kako je Hrvatska formalno započela pregovore o pristupanju Europskoj uniji 2005. godine tako je razdoblju koje je slijedilo, zagovaranje ljudskih prava LGBTIQ osoba postalo intenzivnije. Važno je ovdje naglasti kako je Europska unija u pravo u ovome razdoblju pregovora naučila lekciju iz prethodnih proširenja, prije svega sa Bugarskom i Rumunjskom koje su Uniji pristupile 2007. godine, te je osim zahtjeva da se norme europskog prava inkorporiraju u hrvatske zakonodavstvo, inzistirala i na njihovoj provedbi. To je bio ključni momenta za zagovaranje ljudskih prava u Hrvatskoj, kako generalno tako i ljudskih prava LGBTIQ osoba.

Nekoliko značajnih događaj se zbilo u ovom razdoblju. Naprije je važno istaknuti donošenje *Zakona o suzbijanju diskriminacije* kojim je u hrvatsko zakonodavstvo uveden opći zakon kojom se zabranjuje diskriminacija, uključujući diskriminaciju po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Važnost ovog Zakona je u tome što je on stvorio formalnu obvezu da se svi drugi relevantni zakoni usklade s normom zabrane diskriminacije. Također, Zakon o suzbijanju diskriminacije omogućuje efikasnu zaštitu ljudskih prava LGBTIQ osoba od diskriminacije i nepovoljnog postupanja dajući mogućnost tužbi za diskriminaciju. LGBTIQ građani su dobili mogućnost tražiti zaštitu svojih prava na sudovima u pojedinačnim građanskim sporovima. Isto tako, Zakon omogućuje podizanje udruženih tužbi za diskriminaciju, što su LGBTIQ i druge udruge za ljudska prava počele koristiti protiv javnih osoba koji su pozivali na diskriminaciju ili diskriminirali LGBTIQ osobe u svome javnom djelovanju.

Zločin iz mržnje definiran je Kaznenim zakonom. Kao jedno od podmjera u poglavlju 23. Pravosuđe i temeljna prava, predviđa se vođenje evidencije o počinjenim zločinima iz mržnje. Tako je Vlada Republike Hrvatske 2011. godine donijela Protokol o postupanju u slučajevima zločina iz mržnje koji je uspostavio okvir za rad policije i Državnog odvjetništva

u bavljenju ovim slučajevima te je uspostavio radnu grupu za praćenju zločina iz mržnje koja je bila uspostavljena pri Uredu za ljudska prava Vlade RH. Bio je ovo važan korak u borbi protiv nasilja nad LGBT osobama.

Od 2007. pa do kraja hrvatskih pregovora s Europskom unijom Hrvatski je sabor usvojio mnoštvo zakona koji su bili dio usklađivanja hrvatskog zakonodavstva s onim europskim. Zakoni koji se spominju gore u tekstu su u velikoj mjeri produkt tog procesa. Zanimljivo je ovdje istaknuti kako je Zakon o suzbijanju diskriminacije usvojila konzervativno-demokršćanska parlamentarna većina koja se nikada prije nije javno zauzimala za ljudska prava LGBTIQ osoba. Politička odluka da Hrvatska mora ući u Eurospku uniju koju su političke elite usvojile, utjecala je i na povremene 'iz/ete' izvan dominantnih ideoloških obrazaca političkih stranaka. Stranačka stega i disciplina bile su toliko krute i ustrajne, što je jasno vidljivo upravo u slučaju Zakona o suzbijanju diskriminacije, da ni javno protivljenje i zauzimanje Katoličke crkve i nekolicine drugih vjerskih zajednica da se seksualna orijentacija i rodni identitet uklone s popisa zaštićenih osnova od diskriminacije, nisu urodili plodom.

Financijaska potpora koju je Europska unija davala LGBTIQ udrugama i organizacijama za ljudska prava u vidu potpore njihovim projektima također je značajan faktor u jačanju zaštite i promoviranja ljudskih prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj. Teško je nabrojiti sve projekte koje je EU financirala, ali ključan značaj su imali oni oji su omogućili direktan rad s policijskim službenicima kao najodgovornijima i najbližima LGBTIQ osobama u slučajevima napada. Praksa policije se sustavno počela mjenjati, korak po korak. Nije to dovršen posao, postoji još jako puno problema, ali se napredak vidi. Od poboljšanja odnosa i prakse u individualnim postupanjima policije do kvalitetne suradnje u organizaciji povorki ponosa. Tokom Hrvatskog pristupanja Europskoj uniji važna promjena se dogodili i u medijskom tretmanu LGBTIQ tema. I tu se napredak događao polako i postepeno, ali se danas može zaključiti, gledano retrospektivno, da su barem *mainstream*

mediji objektivniji i podržavajući u izvještavanju o životima i problemima LGBTIQ osoba. Nakon nemilih događaja 2011. godine na splitskoj Povorci ponosa, najčitaniji hrvatski portali ujedinili su se u osudi nasilja i negiranja ljudskih prava LGBTIQ osoba te pozvali građane da izađu na zagrebačku Povorku ponosa kao znak solidarnosti i podrške poštivanju ljudskih prava u Hrvatskoj.

Na papiru promjena je izgledala impresivno, čak možda i kolosalno. U tih malo više od deset godina od početka novog milenija institucije hrvatske države poprimile su novi izgled i bile ispunjene novim sadržajem. Instrumentalna je uloga Europske unije i zemalja članica bila u institucionalnoj transformaciji. Domaći aktivisti LGBTIQ pokreta pametno su iskoristili dati politički trenutak i uspjeli ostvariti u deset godina ciljeve koje su mnogo snažniji LGBTIQ pokreti u mnogo bogatijim europskim zemaljama ostvarivali desetljećima.

Hrvatska danas ima tri povorke ponosa (u Zagrebu, Splitu i Osijeku) te je pravo na javno okupljanje i slobodu govora apsolutno priznato. Iz godine u godnu policije koja čuva povorke sve je manje i manje. Nema više nasilja, a oni koji se protive povorci ostaju doma ili se bave nekim svojim poslom. Sloboda udruživanja LGBTIQ osoba je visoko poštovana i nikome nepada napamet osporavati registracije udruga, organizacij ili grupa. Policija i ostale državni službenici i namještenici se uglavnom prema LGBTIQ osobama odnose profesionalno. Ima još uvijek eksecesa, i vjerojatno će ih uvijek biti. Važno je pritom da se oni kojima su prava ili dostojanstvo povrjeđeni protiv toga pobune i da država ima instrumente sankcioniranja takvog homofobičnog ponašanja.

Sve u svemu gledano, moglo bi se zaključiti kako je proces pristupanja u Europsku uniju rješio veliku većinu problema LGBTIQ osoba. To međutim ni izdaleka nije točno. Kao što je već rečeno, napredak ostvaren ali njegova progresivnost i nastavak ničim nisu zagantirani. Danas se, na kraju 2014., godinu i pola nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju može zaključiti kako je Hrvatska zemlja reformiranih državnih institucija u nereformiranom društvu. Društvo je ostalo

gotovo isto kakvo je bilo i devedesetih godina, s razlikom da sada možda nije više toliko brutalno ali je i dalje ostalo netrpeljivo i netolerantno.

Ulaskom Hrvatske u punopravno članstvo Europske unije, društvo u Hrvatskoj *oslobođeno je okova* europeizacije i europskih integracija. Vanjski pritisak na političke elite je prestao trenutkom zatvaranja pregovora, što je uklonilo kočnicu s društva. Referendum o ustavnoj definiciji braka kao zajednice muškarca i žene kojim s istospolnim zajednicama ustavom onemogućuje sklapanje braka u nekoj doglednoj budućnosti se ne bi nikada dogodio da je Hrvatska još uvijek pred vratima Europske unije.

Napredak koji je ostvaren od početka dvijetisućitih do danas nije osiguran već je pod velikim pritiskom da se uruši. Ljudskim pravima LGBTIQ osoba u Hrvatskoj danas prijete regres prava. Prava nisu osigurana. Nisu osigurana zato što postoji veliki jaz između vrijednosti koje su usvojile institucije i vrijednosti koje ima društvo. Veliki jaz dovodi do jakog disbalansa i kada nestane vanjskog pritiska (na neki način i pomoći) na institucije one postaju ranjive na napade društva, napade svjetonazorske prirode. Neki od recentnih primjera su: građanski odgoj i obrazovanje, zdravstveni odgoj, Zakon o životnom partnerstvu itd.

Očigledno je, iz gore navedenog i izloženog da ljudska prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj nemaju većinsku društvenu podršku. Premda po svojoj prirodi, prava nikada ne smiju ovisiti o društvu i jedan od bitnijih razloga zašto postoje su upravo da manjinu ili pojedinca zaštite od društva njegovu samovolje, u ovom kontekstu je bitno naglasiti važnost društvene podrške. Zašto? Zato što su Europska unija i Hrvatska napravile kolosalni propust: dok su se reformirale institucije, društvom se nitko nije bavio. Nemislim pritom da LGBTIQ pokret nije dobio značajnu podršku i bazu u društvu, ali htjeli si mi to priznati ili ne ona je manjinska. Ako ništa drugo, onda to brojka od milijun ljudi koji su glasali za na referendumu o *braku* to potvrđuje.

Kazao mi je jednom kolega da je od Bugara čuo kako *što napravite prije ulaska u EU po pitanju ljudskih prava, ste napravili*. Zvučalo je to 2008. godine tako nerealno i neuvjerljivo. Danas je to Hrvatska realnost. U toj realnosti doduše nije sve tako crno. Ako ništa, i za razliku od devedesetih, danas barem imamo relativno snažan LGBTIQ pokret koji stoji na braniku ljudskih prava LGBTIQ osoba. Barem mi lezbijke, gejevi, biseksulane, transrodne, interseksulane i queer osobe znamo da jednom kada se izađe iz ormara, nema te sile, tog razloga koji će nas vratiti nazad unutra.

Borba za ljudska prava LGBTIQ osoba se nastavlja i nakon ulaska u Eurospku uniju. Kontekst i društveno-politički krajolik je nepovratno promjenjen. Na nama je da se prilagodimo i usvojimo nove strategije i načine za proširenje ljudskih prava LGBTIQ osoba kao i da bdijemo nad poštivanjima zaštitom dosad stečenih.

Nina Perger

UTICAJ EU INTEGRACIJA NA LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA U REPUBLICI SLOVENIJI

Prikazani izvještaj o utjecaju procesa EU integracije na ljudska prava LGBT osoba u Republici Sloveniji se sastoji od tri dijela s obzirom na fazu procesa pristupanja Republike Slovenije Europskoj uniji. U prvom dijelu se nalazi analiza postojećih zakonskih propisa koje se odnose na seksualnu orijentaciju prije procesa pristupanja gdje se površno spominju zakonodavne promjene predstavljene nedugo nakon ostvarenog statusa nezavisnosti - prvi dio se fokusira na period između 1990. i 1996. Drugi dio sadrži analizu zakonodavnih promjena koje se odnose na seksualnu orijentaciju u periodu ulaska Slovenije u pregovore s Europskom unijom do 2004. kada je Republika Slovenija postala zvanična država članica Europske unije. Treći dio sadrži analizu perioda nakon pristupanja Slovenije. Izvještaj sadrži paralelnu analizu utjecaja različitih faktora na oblikovanje nacionalnih zakonskih propisa koji se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet sa fokusom na nacionalne vladine institucije, važne dokumente koje su izdale institucije Europske unije i LGBT nevladine organizacije i pokreti. Čimbenici koji su pridonijeli postojećem statusu zakonodavstva u Republici Sloveniji se ne mogu analizirati u zasebno jedni od drugih jer se različiti faktori na različitim razinama političkog i društvenog života neprekidno isprepliću, vežu i međusobno uvjetuju.

Nacionalni zakonski propisi o ljudskim pravima LGBT osoba prije procesa pristupanja, 1990. - 1998.

Skupština Socijalističke Republike Slovenije je odobrila novi Kazneni zakon Socijalističke Republike Slovenije 1976. prema kojem homoseksualnost više nije kažnjiva po zakonu (Mencin Čeplak & Kuhar 2010; Kuhar 2003; Velikonja 2004). Prije navedene zakonske promjene, seksualni čin između dva muškarca se smatrao kaznenim djelom, kažnjiv zatvorom do godinu dana. U ovom kontekstu je zanimljivo da se kazneno djelo odnosilo na seksualni čin između dva muškarca koji se u Kaznenom zakonu definirao kao *neprirodno bludničenje* (Kuhar 2003). Zanimljivo je da je dekriminilizacija homoseksualnosti provedena prije porasta moćnih mreža društvenih pokreta (naprimjer Magnus, Lilit) u prvoj polovici 80-ih. Ipak su navedeni društveni pokreti uvelike pridonijeli ulasku i konsolidaciji LGBT ljudskih prava u javnoj političkoj agendi.

1981. godine je Vijeće Europe izdalo Preporuku 924: O diskriminaciji protiv homoseksualaca (Parlamentarna skupština 1981). U njoj Skupština predlaže Vijeću ministara da urgira države članice da dekriminiliziraju homoseksualnost, primijene istu minimalnu dob pristanka za homoseksualni i heteroseksualni čin, ukloni ograničenja roditeljstva (u kontekstu skrbištva, prava na posjećivanje i smještaja djece) i da osigura pravo na seksualno samoopredjeljenje. Ovdje se mora imati na umu da te preporuke i rezolucije djeluju samo kao *izražavanje mišljenja Skupštine i ne obavezuju države članice, ali ipak imaju važnu deklarativnu ulogu* (ILGA Europe).

U slučaju Socijalističke Republike Slovenije, dekriminilizacija se dogodila čak prije nego što su institucije EU počele aktivno promovirati ljudska prava LGBT osoba. Kao što je jedan od glavnih pokretača kasnije objasnio, razlog za dekriminilizaciju je bila neučinkovitost kriminilizacije jer se sankcija provodila veoma rijetko (Kuhar 2012).

U društvenom pokretu iz 1986. godine Magnus jasno izražava prve zahtjeve za eliminaciju diskriminacije na temelju

homoseksualnosti i zahtjeve za inkluziju homoseksualnosti kao jednakog životnog izbora u kurikulumu (Velikonja 2004). Naredne godine, 1987., Magnus je također aktivno uključen u proces vršenja pritiska za ažuriranje/promjenu federalnog ustava. 1988. Časopis za kritiku znanosti izdaje *Gradivo za novo slovensko ustavo*, također poznat kao *Pisateljska ustav* u kojem je izričito napisano *da su sve osobe jednake pred zakonom, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju* (Velikonja in: Mencin Čeplak & Kuhar 2010: 285).

1989. je usvojeno nekoliko prijedloga za izmjenu i dopunu Ustava Republike Slovenije. Jedan od usvojenih prijedloga se odnosi na jednakost građana/ki, ali ne spominje seksualnu orijentaciju kao osobnu okolnost pod kojom nejednakost nije prihvatljiva (Mencin Čeplak & Kuhar 2010). Te iste godine počinje proces sticanja slovenske nezavisnosti koji je doveo do jačanja nacionalizma i tradicionalizma i kao posljedicu toga smanjenu javnu sferu i ograničenu moć društvenih pokreta, njihovih zahtjeva i ciljeva (ibid.), jer je civilnim društvom vladala ideja nacionalne emancipacije koja je privremeno nadjačala koncept civilnog društva kao mjesta slobode i za slobodu. Iste godine je politička stranka ZSMS-LS (kasnije poznata kao LDS - Liberalna demokracija Slovenije) izrazila podršku inicijativama gej i lezbijskih pokreta i počela aktivno promovirati promjenu u zakonodavstvu u smjeru koji bi dozvolio brak između osoba istog spola (ibid.).

Tema ljudskih prava transrodnih osoba nije uopće spomenuta do prvog otvorenog spominjanja u rezoluciji o diskriminaciji protiv transseksualnih osoba koju je izglasao Europski parlament u rujnu 1989. U ovom slučaju se mora imati na umu da su transseksualne osobe samo jedna od grupa koje su uključene u širu kategoriju transrodnih osoba, što znači da je prvo otvoreno spominjanje transseksualnih osoba pokrilo samo oko 10% šire transrodne populacije. Zakonodavstvo o transrodnom identitetu se počelo formirati u 90-ima u određenim nacionalnim zemljama i 2006. na razini Europske unije koja je predstavila izričito pozivanje na diskriminaciju koja se zasniva na 'promjeni spola' po prvi put u zakonu Europske unije. (Castagnoli 2010)

Zakonodavne promjene u vezi sa seksualnom orijentacijom u Republici Sloveniji u periodu od 1990. – 1996.

1990. je objavljen *Radni nacrt novog Slovenačkog ustava (Delovni osnutek nove slovenske ustave)*. LGBT pokreti su zahtijevali otvoreno spominjanje homoseksualnosti kao osobne okolnosti na temelju koje je zabranjena diskriminacija, ali nisu uspjeli. Naime, u radnom nacrtu je seksualna orijentacija apstraktno smještena pod *ostale osobne okolnosti* u Članku 14.¹². Radni nacrt je zvanično stupio na snagu 1991. (Velikonja 2004).

Godinu dana nakon proglašenja nezavisnosti, tj. 1992., Slovenija je zatražila Europski sporazum (sada poznat kao Sporazum o pridruživanju), koji je potpisan 1996., kada se slovenska vlada formalno prijavila za članstvo u EU. (Urad vlade RS za komuniciranje).

U isto vrijeme 1993. su A. Perdih i S. Zupanc podnijeli žalbu povodom Članaka iz Zakona o braku i obiteljskim odnosima, koji je bio na snazi od 1976. i koji je dopuštao brak samo između osoba različitog spola (Velikonja 2004). Žalba je kasnije odbijena uz argument da društveni značaj braka leži u njegovoj mogućnosti da proizvede obitelj, koja se mora zaštititi nacionalnim zakonodavstvom, ali ono štiti samo specifičnu – heteroseksualnu – obitelj koja je definirana u međunarodnom dokumentu, Općoj deklaraciji o pravima čovjeka gdje je obitelj definirana kao *prirodni i temeljni nukleus društva* (Velikonja 2004). Nakon odbijanja navedene ustavne žalbe, formirala se neformalna grupa s ciljem da pripremi konkretne prijedloge za promjenu zakonskih propisa koji su se odnosili na brak i obiteljske odnose (ibid.). Grupa

¹² U to vrijeme je postojala inicijativa kluba Roza koji je poslao otvoreno pismo medijima i političkim organizacijama i strankama. U navedenom otvorenom pismu, klub Roza je izjavio da su homoseksualne osobe i dalje građani/ke drugog reda što se manifestira činjenicom da zakon ne priznaje istospolne veze. Druga inicijativa je zahtijevala da se heteroseksualne i homoseksualne intimne vezama tretiraju isto u smislu prava i obaveza. (Velikonja 2004).

je predložila jednostavnu tehničku promjenu, da se zamijeni izraz *muškarac i žena s dvije osobe* što bi spriječilo simboličko razlikovanje i osiguralo jednakost prava za LGB osobe jer bi prava heteroseksualnih i LGB osoba bila određena istim Člankom i tako bi se izbjegle implikacije da su istospolne veze bitno drukčije od heteroseksualnih (Mencin Čeplak i Kuhar 2010). Prijedlozi grupe su bili više usredotočeni na društvene posljedice jednakog statusa heteroseksualnih i istospolnih veza, kao što je pravo na nasljedstvo koje se zasniva na priznatom statusu istospolnog partnera/ice kao najbližeg rođaka (ibid.). Navedeni prijedlozi su odbijeni uz isti argument koji je iskorišten u slučaju ustavne žalbe te je mišljenje koje navodi potrebu za posebnim zakonskim tretmanom istospolnih veza vladalo do 2009. (ibid.).

Nakon potpisivanja Europskog sporazuma (danas poznatog kao Sporazuma o pridruživanju) 1994. nastaje promjena u slovenskom Kaznenom zakonu koja se odnosi na ljudska prava LGB osoba. Razlog za izmjenu je početak procesa integracije Slovenije u Europsku uniju jer je Europski parlament izdao rezoluciju o *Jednakim pravim za homoseksualce i lezbijke u Europskoj zajednici*. Rezolucija je pozivala na dekriminalizaciju i jednaku dob pristanka za homoseksualni čin, jednake društvene beneficije, protudiskriminacijske zakone, pristup braku (ili jednak zakonski okvir) i jednaka prava na usvajanje (Velikonja 2004; European Parliament 2010). Rezolucija je igrala važnu ulogu, posebno u procesu pristupanja zemlje novim državama članicama. Utjecaj Europskog parlamenta je postao još jači kada je 1988. izdana *Rezolucija o jednakim pravima za gejeve i lezbijke u EU* u kojoj stoji *da nikad neće dati pristanak nijednoj zemlji koja kroz svoje zakonodavstvo ili politiku narušava ljudska pravila lezbijki i gej muškaraca* (Europski parlament 2010). Ipak je zakonodavstvo EU u to vrijeme dozvoljavalo nacionalnu regulaciju prava na brak i stvaranje obitelji. (Mencin Čeplak i Kuhar 2010; Velikonja 2004).

1997. je predstavljen Ugovor iz Amsterdama. Važnost ugovora za ljudska prava LGBT osoba leži u Članku 6. koji otvoreno spominje da Europska unija zajedno sa svojim

državama članicama promovira poduzimanje mjera u borbi protiv diskriminacije na temelju seksualne orijentacije (ibid.). Ugovor je stupio na snagu 1999. (ibid.) i iako sadrži otvoreno spominjanje seksualne orijentacije u pogledu protudiskriminacijske politike, nikako se ne osvrće na transrodna pitanja i pitanja drugih rodnih identiteta. (Mos).

Zakonodavne promjene u vezi sa seksualnom orijentacijom u Republici Sloveniji u periodu od 1998. - 2004.

Nakon 1988. kada je zvanično započeo proces integracije Slovenije u Europsku uniju, počeo se formirati novi zakon koji regulira područje istospolnih veza. U ovom slučaju, istospolne veze su i dalje bile regulirane posebnim zakonom koji je bio odvojen od onoga koji je regulirao heteroseksualne veze. Odvojeni zakon je ponovno bio opravdan stajalištem da *zajednica istospolnih partnera/ica ne može izazvati sve one pravne posljedice koje su tipične za brak* (Nacrt zakona o registrovanom partnerstvu: Mencin Čeplak i Kuhar 2010: 288). *Pravne posljedice tipične za brak* i svrha braka su tu definirani u kontekstu sposobnosti stvaranja obitelji, a *obitelj* je definirana kao *zajednica roditelja i djece*. Nacrt zakona o registraciji istospolnih partnera/ica bi, kada bi bio usvojen, bi omogućio registraciju istospolnih veza i regulirao pitanje vlasništva. Zbog nerazriješenih dilema nacrt zakona nije bio podvrgnut usklađivanju koalicije i istospolne veze su ostale pravno nevažeće te stoga bez prava i obaveza bilo koje vrste. (Mencin Čeplak i Kuhar 2010)

Iste godine je osnovana nevladina organizacija DIC Legebitra kojoj je u cilju bilo povezati gejeve, lezbijke, biseksualne i transeksualne osobe (Velikonja 2004). DIC Legebitra je trenutno najvažniji zastupnik u civilnom društvu u kontekstu LGBT ljudskih prava.

2000. je usvojena rezolucija Europskog parlamenta o

poštivanju ljudskih prava koja urgira države članice da *zajamče prava koja uživaju tradicionalni obitelji i parovi obiteljima s jednim roditeljem, nevjenčanim i istospolnim parovima, posebno što se tiče poreskog zakona, novčanih prava i društvenih prava i poziva one države koje još nisu zakonski priznale ili ispravile svoje zakonodavstvo da zakonski priznaju vanbračnu kohabitaciju, bez obzira na spol* (Europski parlament 2000). Iste godine je Parlamentarna skupština usvojila Preporuku 1474: Situacija lezbijski i gejeva u državama članicama Vijeća Europe koja je urgirala države članice da okončaju diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije (Parlamentarna skupština 2000).

Budući da rezolucije Europskog parlamenta i preporuke Parlamentarne skupštine pravno ne obavezuju države članice i kao takve su manje-više samo izražavanje *političke želje da nešto poduzme u datom području* (Europedia 2011), zakonodavstvu je dozvoljeno da na nacionalnoj razini država članica formira *ekvivalentni pravni okvir umjesto braka* čime se slovenački proces odobrenja jednakih prava LGBT osobama nastavio u smjeru posebnog i time nejednakog tretiranja istospolnih veza.

Od 2000. pa nadalje, pravne promjene LGB prava su bile pod utjecajem takozvane europeizacije zakonskih propisa: *Europski standard je postao razlog/argument za usvajanje posebnih zakona* (Mencin Čeplak i Kuhar 2010: 289) u smislu takozvanog *'downloadinga'* pravnih standarda¹³ s razine Europske unije na nacionalni kontekst, ali ne nužno u onim sferama gdje direktive Europske unije nisu pravno obavezale države članice kao što je slučaju konteksta LGBT prava. (Mencin Čeplak i Kuhar 2010)

Budući da je Slovenija već bila u zvaničnom procesu pristupanja Europskoj uniji, civilno društvo ili točnije nevladine

¹³ Ova 'europeizacija' zakonodavstva se mora shvatiti kao interaktivan proces gdje je navedeni 'downloading' samo jedan process europeizacije, pored takozvanog 'uploadinga' zakonodavstva s nacionalnih konteksta na razinu Europe i takozvanog 'crossloadinga' gdje zakonodavstvo u jednoj državi članici utječe na zakonodavstvo u drugoj državi članici (Mencin Čeplak i Kuhar 2010).

organizacije ŠKUC LL i ŠKUC Magnus su počele oblikovati zahtjeve koji su bili smješteni u kontekst slovenske integracije u Europsku uniju. (Velikonja 2004). Proces pristupanja i pravni standardi Europske unije su tako poslužili kao podloga za jačanje aktivnosti nevladinih organizacija, koja su sad mogle uokviriti svoje zahtjeve koje su vladine institucije smatrale *više legitimnima* ili *više opravdanima* upravo zbog pristupanja zemlje Europskoj uniji i njenih direktiva. Inicijativa ŠKUC LL-a i ŠKUC Magnusa je jedan primjer *crossloadinga* iz različitih nacionalnih zakonskih propisa u Europskoj uniji jer se pozivala na pravne prakse koje se odnose na ljudska prava LGB osoba iz Njemačke i Francuske (Velikonja 2004; Mos 2013). Pokušali su proširiti područje prijašnjih pokušaja promjene Zakona o braku i obiteljskim odnosima tako što su pokušali uključiti sferu društvene sigurnosti (pored zakonskog priznavanja istospolnih veza i regulacije pitanja vlasništva i dužnosti izdržavanja partnera/ice) koji se nisu našli u prethodnim pokušajima (Velikonja 2004).

U ovom kontekstu se 2001.¹⁴ (tri godine prije nego što je Slovenija postala zvanična država članica) formirala stručna grupa (Velikonja 2004). Grupa se također sastojala od predstavnika/cacivilnihdruštava i LGBT nevladinih organizacija (ŠKUC LL, Magnus, klub Roza i Legebitra) sa zadatkom da pripreme novu verziju Zakona o istospolnim vezama (ibid.). Zbog neuspjelih prijašnjih pokušaja u ostvarivanju pravih promjena u nacionalnom zakonodavstvu, djelovanje stručne grupe i njeni ciljevi su postavljeni na kompromisan, politički pragmatičan način. (Mencin Čeplak i Kuhar 2010). Naime, od početka je isključila mogućnost sticanja prava na usvajanje u istospolnim vezama jer bi to najvjerojatnije ugrozilo usvajanje čitavog zakona (ibid.). Nevladine organizacije su se također složile da će u određenoj mjeri održati postojeću diskriminaciju da bi postigle pravno priznanje bar nekih prava LGB osoba. U navedenoj novoj verziji istospolne veze su se i dalje smatrale *prirodno drugačijima* od heteroseksualnih veza

¹⁴ U julu 2001. je organizirana parade ponosa sa sloganom Zaobilazak netolerancije - pohod protiv homofobije koja je označila početak od tada godišnje održane parade ponosa (Velikonja 2004).

što je značilo da im je jednak status i dalje bio uskraćen i da će LGBT osobe i dalje biti indirektno prikazane kao građani/ke drugog reda kroz poseban tretman istospolnih veza. U novoj verziji su se također žrtvovalе istospolne obitelji tako što su u potpunosti predviđene (ibid.). Prijedlog zakona je predložen na parlamentarnoj raspravi 2003. Proceduru je blokirao SLS (Slovenska ljudska stranka) koji je izjavio da sklapanje istospolnih partnerstava nije ljudsko pravo jer su ljudska prava namijenjena za zaštitu određenih društvenih vrijednosti, a istospolna partnerstva nisu među njima jer bi pravno priznanje promoviralo više istospolnih partnerstava i to bi ugrozilo slovensku naciju (Velikonja 2004).

2003. je usvojen novi Zakon o radnom odnosu koji je sadržavao odredbu o nediskriminaciji: u Članku 6. se nalazila izričito spomenuta zabrana diskriminiranja zaposlenika/ce na osnovu seksualne orijentacije (Velikonja 2004). Novi zakon o radnom odnosu je manifestirao Direktivu za jednakost pri zapošljavanju (ili Direktivu 2000/78/EC) potpisanu 2000., koja zabranjuje diskriminaciju u kontekstu zapošljavanja, zanimanja, stručnog osposobljavanja i članstva poslodavca i zaposlenika u organizaciji, na temelju vjere i uvjerenja, dobi, invaliditeta i seksualne orijentacije (Vijeće EU 2000). Budući da se Slovenija u to vrijeme smatrala *novom državom članicom*, bilo je obavezno da se Direktiva prenese u nacionalni zakon do 1. svibnja (Europska komisija 2008).

Navedeni Zakon o istospolnim vezama je kasnije obustavljen zbog izbora i izabrane desničarske koalicije koju je predvodio SDS (Slovenačka demokratska stranka) koji je povukao prijedlog, ali nova vlada je i dalje morala spremiti novi nacrt (Velikonja 2004). U to vrijeme je Rimokatolička crkva politički oživjela (Mencin Čeplak i Kuhar 2010) nakon pasivnog perioda u 90-ima kada su je donekle ignorirali zbog politički nekorektnog, pasivnog i oklijevajućeg stava prema slovenskoj nezavisnosti (Flere i Kerševan, 1995).

2003. je novouspostavljena desničarska koalicija formirala prijedlog zakona pod nazivom Zakon o registraciji istospolnih

civilnih partnerstava (ZRIPS, usvojen 2005. godine) bez suradnje s nacionalnim LGBT organizacijama. Zakon koji regulira dužnosti gejeva/lezbijki da vode brigu o svojim partnerima/cama ne uključuje pravo na bolovanje kako bi se brinuli za svoje partnere/ice i ne regulira društvena, zdravstvena, mirovinska te slična pitanja (Velikonja 2004). Zakon o registraciji istospolnih partnerstava također ne dodjeljuje status najbližeg rođaka osobama u istospolnim vezama što znači da registracija istospolnih veza ne čini obiteljsku vezu/srodstvo (ibid.). Pravno izjednačenje sa heteroseksualnim vezama je uvelike ostvareno samo u području obaveza (Mencin Čeplak in Kuhar 2010). Zakon o registraciji istospolnih partnerstava je također problematičan zbog toga što je svojstveno nazvan *registracija*, termin koji se u slovenskom jeziku koristi u svezi posla, asocijacija, automobila, ali ne i veza (ibid.). U procesu registracije istospolnih partnerstava su isključeni svi ceremonijalni elementi tako da je registracija uspostavljena samo kao administrativni postupak. Zakonodavac je naglasio da je oblik zakona koji je u potpunosti sveden na administrativni postupak rezultat *pažljivog obzira* prema gej muškarcima i lezbijkama koji žive u ruralnim područjima (ibid.). Izuzimanje ceremonijalnih elemenata je stoga namijenjeno za njihovu zaštitu tako što čini registraciju istospolnih partnerstva skoro nevidljivom. Zakonodavac je time omogućio reprodukciju homofobije jer se čini da su istospolne veze nekako *kažnjene* zbog homofobije umjesto homofobičnog dijela društva; ipak je država naglasila činjenicu da je uspjela u usvajanju zakona tamo gdje je ljevičarska koalicija podbacila za 20 godina (ibid.).

Zbog nedostatnosti Zakona o registraciji istospolnih partnerstava koji je usvojen 2005. i simboličkog razlikovanja između heteroseksualnih i istospolnih partnerstava nedvladine organizacije su pozvale lezbijke i gej muškarce da ozbiljno razmisle prije nego što odluče registrirati svoja partnerstva – u 2010. su bila samo 32 registrirana partnerstva (Velikonja 2004)¹⁵.

15 U listopadu 2006. je registrirano istospolno partnerstvo između slovenskog LGBT aktivista M. Blažiča i njegovog partnera s ciljem da pobude legitimno zanimanje kako bi uložili inicijativu da ožive ustavnost Zakona o registraciji istospolnih partnerstva u slučaju Članka 22. koji govori o nasljedstvu. Ustavni sud je 2009. odlučio da je Članak 22. neustavan pod Člankom 14. Ustava koji se odnosi na 'jednakost pred zakonom' (Državni zbor) jer razlika u postojećoj legalizaciji nije

Zakonodavne promjene u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnom identitetu u Republici Sloveniji u periodu od 2004. - 2014.

2005. je usvojen Zakon o provedbi regulacije smrti, rođenja i sklapanja braka. Njegova važnost za transrodne osobe leži u Članku 37. koji se odnosi na pravno priznanje roda: *Promjena roda se unosi u registar na osnovu odluke nadležnog javnog tijela. Osnova za izdavanje takve odluke je službena odluka nadležnog zdravstvenog djelatnika ili liječnika medicine u kojoj jasno stoji da je osoba promijenila spol* (Službeni list Republike Slovenije 2005). Izvještaj Slovenije o provedbi Europske socijalne povelje je doveo pod znak pitanja o nejasnim kriterijima koji se koriste u procesu pravnog priznanja roda za transrodne osobe jer se kriteriji mijenjaju u ovisnosti od individualnog službenika civilnog registra /.../ Tako su neki prihvatili službenu odluku psihijatra na osnovu koje su započeli zakonsko priznanje roda bez potrebe za hormonalnim i kirurškim tretmanima. Drugima je potrebna službena odluka kirurga koji je izveo operaciju promjene spola (Legebitra; Transgender Europe; ILGA-Europe 2010).

U kontekstu prava na brak i prava na osnivanje obitelji, Povelja o temeljnim pravima Europske unije u Članku 9. glasi: *Pravo na brak i prava na osnivanje obitelji je zajamčeno u skladu s nacionalnim zakonima koji uređuju ostvarivanje tih prava.* Iste godine je potpisan Lisabonski ugovor u kojem Članak 5b glasi: *Pri utvrđivanju i provođenju svojih politika i djelatnosti, Unija teži suzbijanju diskriminacije na temelju spola, rasnog ili etničkog podrijetla, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, dobi ili seksualne orijentacije.* Oba dokumenta su pravno obvezujuća za države članice. S druge strane, u oba dokumenta, Povelji o temeljnim pravima Europske unije (2007) i Lisabonskom ugovoru (2007), antidiskriminacijska politika Europske unije je izražena na apstraktan način, bez ikakvih konkretnih

bila zasnovana na objektivnim, neosobnim okolnostima već na temelju seksualne orijentacije (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009). Zakonodavcu je naređeno da ukloni nepodudaranje u roku od 6 mjeseci nakon odluke Ustavnog suda (Velikonja 2004).

politika koje bi vodile države članice u hvatanju u koštac sa postojećom diskriminacijom i negiranjem ljudskih prava LGBT osoba u njihovom nacionalnom kontekstu.

U rujnu 2009. je Ministarstvo za rad, obitelj i socijalna pitanja pod vodstvom Ivana Svetlika predstavilo prijedlog novog Obiteljskog zakona – prijedlog izjednačava pravni status heteroseksualnih i istospolnih partnerstva i predstavlja inkluzivnu definiciju obitelji koja pravno izjednačava oblike obiteljskog života i regulira društveno roditeljstvo. U Članku 3. je brak definiran kao životna zajednica dviju osoba (Ministarstvo rada, obitelji i socijalnih pitanja). Bez obzira na predstavljenu inkluzivnu definiciju, prijedlog je napisan bez konzultiranja LGBT nevladinih organizacija i civilnog dijaloga (Velikonja 2004). Jedna od glavnih novosti je prijedlog o mogućnosti usvajanja, ne samo za supružnike/ce, već i za nevjenčane parove, uključujući parove u istospolnim vezama. (ibid.)

Zbog snažnog protivljenja Civilne inicijative za porodicu i dječja prava i parlamentarnih političkih stranaka u opoziciji¹⁶, prijedlog je odbijen 2011. i novi, manje kompromitirajući prijedlog je izrađen gdje je isključeno pravo na usvajanje istospolnih roditelja i simboličko razlikovanje heteroseksualnih i istospolnih roditelja održano usprkos jednakim pravnim posljedicama pravno priznatih heteroseksualnih i istospolnih veza (Mencin Čeplak i Kuhar 2010). Druga verzija Obiteljskog zakona uključuje blažu definiciju obitelji. Obitelj je definirana kao dijete s jednim ili oba roditelja. Takva definicija ne prepoznaje društveno roditeljstvo sadržano u izvornom prijedlogu. Pored toga, usvajanje je moguće jedino u slučaju braka ili pravno priznate vanbračne zajednice (ibid.). Usvajanje u slučaju istospolnih partnerstava je moguće jedino u slučaju da jedan partner/ica usvoji biološko dijete svog partnera/ice, u iznimnim slučajevima je usvajanje dopušteno za jednu osobu ako je to u najboljem interesu djeteta (ibid.). Druga verzija Obiteljskog zakona je stavljena na referendum

¹⁶ S druge strane, također je postojala dosta jaka kampanja Za vse družine! koja je vršila pritisak za usvajanje Obiteljskog zakona, koji su koordinirale nacionalne LGBT organizacije

2012. nakon što je Građanska inicijativa za obitelj i obiteljska prava uspjela prikupiti dovoljno potpisa i nakon što je Ustavni sud odlučio da *obustavljanje provedbe ili odbijanje Obiteljskog zakona na referendumu neće rezultirati neustavnim posljedicama*.

Za vrijeme kampanje za novi Obiteljski zakon su usvojena dva važna dokumenta na razini Europske unije koja su se odnosila na ljudska prava LGBT osoba. Prvi je Rezolucija 1728: Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta Parlamentarne skupštine (2010a), a drugi je Preporuka 1915: Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta (Parlamentarna skupština 2010b). Oba dokumenta urgiraju države članice da okončaju diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije¹⁷ i rodnog identiteta¹⁸, također upućuju na uskraćivanje prava *LGBT obiteljima*.

Najnoviji važan dokument Eurospke unije su *Smjernice za promociju i zaštitu svih ljudskih prava lezbijki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih (LGBTI) osoba* koji je Vijeće Europe usvojilo 2013. Iako dokument prvenstveno upućuje na povredu ljudskih prava u zemljama trećeg svijeta, također je važan za unutarnju politiku o LGBT ljudskim pravima jer je to prvi dokument ikad koji otvoreno spominje interseksualne osobe (ibid.). U kontekstu Slovenije, interseksualne osobe su podvrgnute obaveznim medicinskim postupcima.

2014. je Republika Slovenija bila jedna od europskih država koja je potpisala međunarodnu *Deklaraciju o namjeri* u kojoj stoji u Članku 6. da će zemlja potpisnica nastojati da *osigura puno pravno priznanje rodnog identiteta osobe u svim područjima života, posebice da će omogućiti brzu, transparentu i lako dostupnu promjene imena i roda u zvaničnim dokumentima* (IDAHOT: Pismo namjere 2014). Ovaj članak, iako nije pravno

¹⁷ Pod pojam 'seksualna orijentacija' su uključene heteroseksualnost, homoseksualnost i biseksualnost (Parlamentarna skupština 2010a; 2010b).

¹⁸ Transrodna osoba je definirana kao 'netko čiji rodni identitet ne odgovara rodu koji joj je dodijeljen pri rođenju' (Parlamentarna skupština 2010a; 2010b).

obvezujući, je važan u kontekstu Slovenije za transseksualne osobe zbog obaveznog šestomjesečnog *iskustva stvarnog života* nakon hormonalne terapije i prije pravnog priznanja roda osobe. Potpis Republike Slovenije mogu koristiti organizacije civilnih društava za vršenje pritiska ako vladine institucije ne poduzmu ništa na vlastitu inicijativu u ovom kontekstu.

2014. je potpisan *Prijedlog za rezoluciju Europskog parlamenta: o putokazu EU protiv homofobije i diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta* (Komitet za građanske slobode, pravdu i unutarnje poslove 2014). Prijedlog se bavi trenutnim nedostatkom sveobuhvatne politike na razini Europske unije da zaštiti temeljna prava LGBTI osoba i stoga poziva Europsku komisiju, države članice i nadležne agencije da rade zajedno na sveobuhvatnoj politici (ibid.)

U duhu veće svijesti na razini Europske unije, što je očito u navedenim dokumentima, Republika Slovenija je također pripremila radni nacrt Zakona o partnerstvu u kojem istospolne veze imaju isti pravni učinak kao brak između dviju osoba različitog spola. Nacrt zakona također regulira dugoročnu zajednicu dviju žena i dvaju muškaraca koji nisu sklopili istospolno partnerstvo što izjednačava nacrt zakona po pravima i obavezama sa heteroseksualnom vanbračnom zajednicom. I dalje nacrt zakona ne uključuje regluaciju usvajanja i medicinski potpomognute oplodnje. Nacrt zakona također eliminira ustavne prekršaje u kontekstu nasljeđa u (ne)registriranim istospolnim partnerstvima jer je Ustavni sud naredio Nacionalnoj skupštini Republike Slovenije da se uhvati u koštac s prekršajima i ukloni ih do 2013.

Govoru mržnje i zločin iz mržnje

U kontekstu govora mržnje i zločina iz mržnje Kazneni zakon je promijenjen 2008. godine (Službeni list RS 2008) tako što je izričito spomenuta seksualna orijentacija kao osobna okolnost na temelju koje je javno poticanje mržnje, nasilja ili netolerancije zabranjeno: *Onaj koji bude javno poticao etničku, rasnu, vjersku ili drugu mržnju, neslogu ili netoleranciju ili bude izazivao drugu diskriminaciju zbog fizičkog ili mentalnog nedostataka ili seksualne orijentacije će biti kažnjen zatvorom do dvije godine* (ibid.). Transfobičan govor je apstraktno stavljen pod *drugom mržnjom*, ali najnovija promjena u Kaznenom zakonu iz 2012. (Službeni list RS 2012) je također uvela izričito spominjanje roda kao osobne okolnosti na osnovu koje je zabranjeno javno poticanje mržnje, nasilja ili netolerancije:

Onaj koji bude javno izazivao ili poticao mržnju, nasilje ili netoleranciju na temelju etničkog, rasnog, vjerskog ili etničkog podrijetla, roda, boje kože, /.../ seksualne orijentacije ili bilo koje druge osobne okolnosti i ako je prekršaj počinjen na način koji može ugroziti ili uznemiriti javni red i mir, ili ako se koristila prijetnja, zlostavljanje ili uvreda, će biti kažnjen zatvorom do dvije godine.

Prema najnovijoj promjeni u Kazenom zakonu onima koji budu počinili govor mržnje usmjeren ka transrodnim osobama se može suditi. Tu se također moraju spomenuti visko standardi prema kojima se percipira poticanje mržnje, nasilja i netolerancije jer se zahtijeva element *konkretne opasnosti* - element *apstraktne opasnosti* je samim time nedovoljan. U određenoj mjeri je to najvjerojatnije i razlog za ozbiljan nedostatak pravosudne prakse koja se odnosi na osude u ovom kontekstu jer su u posljednjih 12 godina bile samo tri (Rovšek 2008).¹⁹ Kao što Rovšek upozorava u

¹⁹ Informacije o osudama nisu zvanične. U jednoj od spomenutih osuda, počinitelju su meta bili gejevi i lezbijke.

Mediawatchu, teško se može tvrditi s uvjerenjem da u ovo vrijeme u Sloveniji nije bilo niti jednog drugog slučaja govora mržnje čiji su počinitelji poznati. Činjenica da država neće ili ne može učinkovito sudbeno proganjati govor mržnje je ozbiljan problem, također u odnosu na postojanje i širenje demokracije, ljudskih prava i jednakosti (ibid.). Jedan od navedenih dokumenata Parlamentarne skupštine (2010) također spominje u Članku 16. 4 potrebu za time da se države članice uhvate u koštac s govorom mržnje i zločinom iz mržnje tako da urgiraju države članice da *osude govor mržnje i diskriminirajuće izjave i da učinkovito zaštite LGBT osobe od takvih izjava pritom poštujući pravo na slobodu izražavanja.*

Europska unija je u jedinstvenom položaju, jer su njeni *pisani dokumenti* i politike unutar zakonodavstva EU, a kako je to zakonodavstvo iznad nacionalnog zakonodavstva, država članica može ih primorati da se drže pisanih dokumentata (Gerhards 2010). Na temelju zvaničnih izjava možemo zaključiti da Europska unija pokušava djelovati kao politički avangardna institucija u kontekstu institucionalizacije i promoviranja LGBT(l) prava: kao takva, čini se da se Europska unija vodi primjerom (Mos 2013, 79). S druge strane, mora se imati na umu da je politika o LGBT pravima zbog specifičnosti svoje institucijske kulture primarno vođena najnižim zajedničkim nazivnikom, što je očito u glavnim aktivnostima Europske unije u kontekstu ljudskih prava LGBT osoba koja se sastoje od deklarativnih politika koje se promoviraju bez prisile (ibid.). S druge strane se ne može predvidjeti utjecaj institucija Europske unije na nacionalna civilna društva i nevladine organizacije koje mogu i jesu dovoljno moćne zahvaljujući financijskim instrumentima koje su im ustupile institucije i države članice Europske unije. Uz pružene financijske instrumente nacionalne nevladine organizacije posjeduju više snage da izvrše pritisak na nacionalne vladine institucije (Vijeće EU 2013). Stoga možemo identifikirati tri glavna čimbenika u kontekstu osiguravanja i promoviranja ljudskih prava LGBT osoba - nevladine organizacije i društveni pokreti, nacionalne vladine institucije i institucije Europske unije.

U slučaju Republike Slovenije, možemo primijetiti da je za vrijeme procesa pristupanja u Europsku uniju uključila izričito spominjanje seksualne orijentacije u kontekstu protudiskriminacijskih politika. Međutim, konkretni mehanizmi pomoću kojih bi se ostvarila jednaka prava za individualne osobe bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i rodni identitet su odsutne kao što možemo primijetiti u kontekstu simboličkog razlikovanja istospolnih partnerstva i nejednakih prava koje je odobrio Zakon o registraciji istospolnih partnerstva koji je trenutno na snazi.

Između sva tri perioda (prije procesa pristupanja, za vrijeme proces i nakon procesa) koja su analizirana u izvještaju su vidljive razlike, posebno prije i nakon procesa pristupanja, to jest između 1990. - 2004. kako je Republika Slovenija stupila u zvanične pregovore 1998. jer su postojali izričiti, iako minimalni, navedeni uvjeti koji su se morali ispuniti da bi se pristupilo Eurospkoj uniji. Praktički nema važnih razlika između perioda prije i poslije kako je zakonodavstvo Europske unije u većini slučajeva kada je riječ o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu smanjeno na najmanji zajednički nazivnik. Prema tome je politika Europske unije u kontekstu ljudskih prava LGBT osoba većinom izražena na tako apstraktan i neobavezan način da nema konkretnih zahtjeva za nacionalne zemlje o provedbi i zaštiti ljudskih prava LGBT osoba i njihovog jednakog statusa pored izričite zabrane diskriminacije na temelju seksualne orijentacije.

U ovom trenutku, mora se imati na umu da civilno društvo, ili da budemo precizni LGBT nevladine organizacije i društveni pokreti koji su djelovali i neprekidno djeluju kao važan mehanizam za vršenje pritiska s dna prema nacionalnim institucijama. Kao takve imaju važnu ulogu u provođenju zaštite ljudskih prava LGBT osoba, ulogu koja bi mogla biti još veća ako se nastavi s podrškom nadnacionalne razine Europske unije i njenih institucija. S druge strane, pritisak institucija Europske unije se mora preobraziti u konkretne smjernice kao one koje su se dale primjenjivale u protekle dvije godine.

Ljudska prava općenito – ne samo ljudska prava LGBTI osoba – su naime nešto što se ne može definirati na apstraktan način jer u tom stanju ih uvijek mogu ugroziti oni koji nemaju iskrene namjere da omoguće jednak status marginaliziranim (LGBTI) osobama.

DODATAK

Autori_ica

Nina Perger (1990.) završila je dodiplomski studij sociologije na Fakultetu društvenih nauka i dodiplomski studij socijalne pedagogije na Pedagoškom fakultetu. Ima različite interese, od akademskog angažmana i praktičnog pedagoškog rada, do aktivizma. U posljednje dvije godine objavila je niz radova u naučnim časopisima, u kojima obrađuje teme roda i seksualnosti. Aktivizmom za ljudska prava uopće i ljudska prava LGBT osoba bavi se već nekoliko godina i uključena je u razne projekte na tom polju. Ekspertica je za pitanja spola i seksualnosti, queer teorije, feminizma, prava manjina i govora mržnje, te za metodologiju interaktivnih i kreativnih radionica, rad s mladima i kreativni aktivizam. Trenutno pohađa master studij socijalne pedagogije.

Ivan Novosel (1988.) završio je prediplomski studij politologije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu te diplomirao međunarodno pravo ljudskih prava na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti. Trenutačno radi u Inicijativi mladih za ljudska prava Hrvatska kao koordinator Programa monitoriranja i zagovaranja ljudskih prava u području prava nacionalnih manjina, prava LGBT osoba, suzbijanju rasizma, rasne diskriminacije, anti-semitizma i povezanih nesnošljivosti te fundamentalnih prava i sloboda građana/ki Europske unije. Predsjedavajući je Upravnog odbora Udruženja Zagreb Pride. U 2012. godini bio je član Organizacijskog odbora 11. Povorke ponosa te njen glasnogovornik.

Danijel Kalezić (1982.) aktivizmom na polju promocije i zaštite ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori bavi se od 2009. godine. Predsjednik je Upravnog odbora LGBTIQ

udruženja Kvir Montenegro, a angažovan i u svojstvu eksperta za Crnu Goru od strane ILGA - Europe na monitoringu implementacije Preporuka Komiteta ministara Vijeća Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao i ključna osoba za Crnu Goru u pripremi godišnjeg izvještaja o položaju LGBT osoba u Evropi. Na monitoringu ljudskih prava u Crnoj Gori sarađivao je sa organizacijom Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM i Centrom za razvoj nevladinih organizacija - CRNVO. Urednik je portala www.montenegro-gay.me nevladine organizacije Juventas. Aktivan je i u zdravstveno-preventivnim istraživanjima i programima za MSM populaciju nevladine organizacije Juventas, ali i Instituta za javno zdravlje Crne Gore.

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBT osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, nestranačka, neprofitna organizacija koja teži osnažiti LGBT (lezbejke, gej, biseksualne i trans*) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje pokreta. SOC također javno promovira ljudska prava LGBT osoba i žena, te zagovara unaprijeđeno zakonodavstvo i bolje politike u Bosni i Hercegovini na državnom, evropskom i međunarodnom nivou.

U periodu 2007-2011. radili smo na različitim projektima vezanim za istraživanja iz oblasti političkih nauka, političku edukaciju, književnost, film, umjetničke promocije i međureligijsko obrazovanje, a da nismo imali jasno definisane programe, ured, niti zaposleno osoblje. U 2011. otvorili smo prvi ured i prvi stalno zaposleni tročlani tim počeo je sa radom u Sarajevskom otvorenom centru. Od prvobitna tri (maj 2011. godine), broj članova_ica tima skočio je na 11 stalnih zaposlenika_ca (oktobar 2014. godine).

Sarajevski otvoreni centar je članica nekoliko lokalnih, regionalnih i međunarodnih mreža civilnog društva, vodi Inicijativu za monitoring EU integracije BiH, te zajedno sa Fondacijom CURE vodi Žensku mrežu BiH. Sarajevski otvoreni centar je osnivač i upravlja LGBT web portalom lgbt.ba, bosanskohercegovačkim virtuelnim prostorom namijenjenom javnosti i LGBT zajednici.

www.soc.ba // www.lgbt.ba // www.zenskamreza.ba // www.eu-monitoring.ba